

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szociológiai Intézet
Társadalmi Tanulmányok BA

Hajléktalan párkapcsolatok

Témavezető tanár:
Daróczy Gergely
Egyetemi tanár

Szakdolgozat készítője:
Bozó Ákos Ferenc
Társadalmi Tanulmányok BA

Piliscsaba, 2011

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK.....	1
I. BEVEZETÉS	4
II. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	7
II.1. Hajléktalanságról általában.....	7
II.2. Hajléktalanság Magyarországon.	10
II.2.1. A Február Harmadika Munkacsoport.....	12
II.3. Társadalmi konfliktus elméletek.....	15
II.4. Egyének közti konfliktus.....	19
III. A KUTATÁSI MÓDSZERTANI JELLEMZŐI	27
III.1. Módszertan	27
III.2. Az interjú.....	29
IV. INTERJÚELEMZÉS	33
IV.1 Interjú alanyok	33
IV.2. Közös kapcsolódási pontok.....	34
IV.3. Esettanulmány	47
V. ÖSSZEGZÉS	57
VI. BIBLIOGRÁFIA	59
VII. MELLÉKLET	62
VII.1. 1. ábra: FEANTSA- ETHOS	62
VII.2. Interjú kérdések	63
VII.2.1. Interjúkérdések sorrendben	64
VIII. ZÁRADÉK	65

Hajléktalan párkapcsolatok

*„Lehet az indítóok egy válás, egy munkahely elvesztése, egy rossz döntés...
A visszaút nagyon nehéz, pedig egy teljes élethez mindenkinek szüksége van otthonra.”
(Hajléktalanokért közalapítvány megbízásából készült óriásplakát)*

I. Bevezetés

Jelen szakdolgozatomban egy, a szociológia eddig kevésbé kutatott témakörében fogok vizsgálódásokat folytatni. Egyrészt a hajléktalanság ügyét elemzem közelebbről, másrészt, azon belüli is hajléktalan párkapcsolatokra fektetem a hangsúlyt. A kutatásom tárgyává tettem ezeket a párkapcsolatokat, megvizsgálva azok jellemzőit, bemutatva az esetleges felbukkanó hasonló motívumokat. Kiemelt figyelmet szentelek a kapcsolatban felmerülő esetleges problémák egyéni megoldási lehetőségeire, vagy a gondok elfedésére tett erőfeszítések mikéntjére. Kíváncsi vagyok a különböző megoldási, vagy éppen ellenkezőleg, elfedési mechanizmusokra, arra, hogy a hajléktalan egyének hogyan dolgozzák fel a társukkal szembeni, vagy a kapcsolatukban jelenlevő gondjaikat. Érdekel, hogy vannak-e vissza-visszatérő viták ugyanabban a témában, és, hogy vajon azokat mindig ugyanúgy oldják-e meg, vagy a megoldási lehetőségek folyamatosan bővülnek új stratégiákkal.

Azért ezt a témát választottam, mert véleményem szerint ez a kutatási terület eléggé elhanyagolt a szociológiában, mégis eléggé fontos ahhoz, hogy foglalkozzunk vele. Azért tartom szükségesnek, mivel az ember alapvetően társas lény. Azon okból kifolyólag, hogy hajléktalanok egy többszörösen deprivált csoportba tartoznak, számukra talán lényegesen felértékelődnek a társas kapcsolatok. Mivel a többségi társadalomtól elszakadtak, így a korábban fenntartott kapcsolataik is átértékelődtek, vagy pedig teljesen megszűntek. Amennyiben azonban, ha egy ilyen többszörösen hátrányos helyzetű személy a jelenlegi helyzetében is fenn tud tartani egy tartós kapcsolatot, az jelentős „erőforrásokat” vehet el a munkakereséstől, vagy a visszailleszkedéstől. Viszont, „cserébe” jelentős motivációs többlet keletkezhet, amely akár a visszakapaszkodásra is fordítható.

Több mélyinterjú alapján áttekintem a kapcsolatokban lévő esetleges közös vonásokat, és kíváncsi vagyok arra is, hogy a megkérdezettek esetében ezek a kapcsolatok segítik a túlélést és az esetleges felemelkedést, vagy éppen ellenkezőleg, inkább hátráltatják a felfelé tartó mobilitást, és egyfajta visszaható erőként funkcionálnak. A

korábbi tapasztalatokat szemügyre véve azt mondhatnánk, hogy egy harmonikus kapcsolat inkább segíti az előrejutást, mintsem hátráltatná, ám azt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ebben az esetben egy többszörösen deprivált helyzetű csoport tagjaival foglalkozunk, amelyek lelki stabilitása eléggé sérülékeny ahhoz, hogy a folyamatok ne úgy működjenek, mint a társadalom többi részében.

Úgy gondolom, hogy a hajléktalan párkapcsolatok problémája a többségi társadalom számára nem ismert. Lehetséges, hogy mivel a bensőséges társas kapcsolat mindig is az egyén intimszférájába tartozott és tartozik most is, a közösség talán nem tekinti feladatának a kapcsolatokban esetlegesen felmerülő szükségletek kielégítésének a biztosítását. Erre utalhat például az is, hogy a hajléktalanokat ellátó intézmények döntő többségében a párok együtt alvása nem megengedett. Bár itt egy esetleges enyhülés következhet be, mivel Tarlós István, Budapest jelenlegi polgármestere egy korábbi kampánybeszédjében kijelentette, hogy több intézményben engedélyeztetni kellene a párkapcsolatban élő hajléktalanok „együttes” elhelyezését.¹

Ezenkívül a hajléktalan párkapcsolat „túlontúl is rejtélyes” ahhoz, hogy egyáltalán felmerüljön ezen problematika, ugyanakkor a hajléktalanok közt sem jellemző viszony a párkapcsolat. Egy 1996-os Budapesti felmérés szerint, egy 1691 fős minta alapján megállapítható, hogy a 30-59 éves hajléktalanok közül a férfiak 2%-a, míg a nők 3%-a volt házas a megkérdezés időpontjában.²

Úgy gondolom, hogy mivel a szociológia egyik fő kutatási területe az emberi kapcsolatokon keresztül a társadalom vizsgálata, ezért ebbe jól beleillik, sőt jól kiegészítheti az eddigi szakirodalmat, egy többszörösen hátrányos helyzetű, és ezáltal a kapcsolatokban bizonytalan társadalmi réteg kapcsolati formájának a vizsgálata. A korábban már felvázolt témák folytán a szakirodalmi áttekintésben az emberi kapcsolatokra irányuló konfliktus elméleteket is áttekintem, és egyfajta összegzést készítek ebből a témából, mely a későbbiekben még hasznos lehet. Ebben a részben még kiemelt figyelmet fordítok a konfliktus fogalmára, típusaira, funkcióira is, mert éppen ezeket fogom a későbbiekben elemezni, illetve egymással összehasonlítani. Mivel sajnos az elméleteket a társadalmi rendszerben lévő családokat vizsgálva (értem ez alatt azt, hogy lakással, és munkával rendelkező egyének együttélése) dolgozták ki, fenn áll annak a veszélye, hogy a teljesen más környezetben élő, halmozottan hátrányos helyzetű, a társadalom peremén, vagy már azon kívüli egyénekre a különböző elméletek már nem

¹ <http://mti.hu/cikk/500768/>

² Albert, Dávid : 56

lesznek érvényesek. Azonban úgy gondolom, hogy mivel a hajléktalan párkapcsolatok is emberek közti kapcsolatrendszer alapján történő együttélések, így megszorításokkal és néhány dimenziót (például gyerek körüli problémák kezelése, a tagok közti társadalmi különbségek miatti konfliktusok) elhagyva lehetőségünk van a vizsgálódásra, kiemelt figyelmet fordítva a megoldási lehetőségekre.

Véleményem szerint ezt a célkitűzést kvalitatív kutatásokkal lehet elérni (interjú, mélyinterjúk) a legjobban. Összesen 10 párkapcsolatban élő hajléktalannal készítettem interjút.

Ezekben a beszélgetésekben megpróbálom feltárni többek között az egyének korábbi életének olyan dimenzióit, amelyek kihatással lehetnek a mostani kapcsolatukra is (például a korábbi, még a társadalomban betöltött pozícióját, és esetleges kapcsolata „milyenségét” is vizsgálnám). Érdekesnek gondolom továbbá az egyén szerepelvárásait a másik nemmel kapcsolatban. (Például a „tradicionális” szerepelvárás szerint a nő minden tekintetben alá van rendelve a férfinak, a férfi dönt a fontosabb kérdésekben. Illetve ezzel szemben, a „modern” elvárást, ami a nőt a kapcsolat egyenjogú tagjának tekinti.). Ennek a kérdésnek a függvényében érdekes kérdés lehet az is, hogy az esetleges konfliktusok megoldására ki teszi meg az első lépést, tehát ki kezdeményezi a békülést általában, mert ez összhangban lehet a szerepelvárásokkal is. Ezek természetesen csak egy részét képezik a teljes interjúknak, ám előre vetíthetik, hogy valójában miről is fog szólni jelen dolgozat.

Szeretném később a már meglévő tágabb és szűkebb szakirodalmat felhasználva egy tanulmány formájában megfogalmazni a tapasztalataimat, mert úgy vélem, amennyiben jobban megértjük ezeknek a kapcsolatoknak a lényegét, az egy újabb eszköz lehet a társadalomba való visszaintegrálódásuknak.

II. Szakirodalmi áttekintés

II.1. Hajléktalanságról általában

A hajléktalanság minden korban és minden társadalomban jelen volt a világtörténelem folyamán, mégis ez egy olyan társadalmi probléma, melynek felszámolására még nem sikerült megtalálni a tökéletes megoldást, sőt, mintha a mai modern társadalmakban inkább a probléma elkendőzésére, elleplezésére irányulna nagyobb erőfeszítés. Úgy gondolom, hogy a többségi társadalom tagjaiban kialakult egyfajta általánosítás a hajléktalanok irányába, melyben erőteljesen dominálnak a „mindenki a saját élete kovácsa”, „azt kapta amit megérdemelt”, „miért nem megy el inkább dolgozni? Biztos, mert lusta” motívumok, mivel egy csoport (jelen esetben a fedél nélküliek) ténykedése (kéregetés, a személyes terünkbe való ellenségesnek vélt behatolás) mély benyomást tesz ránk, függetlenül attól, hogy milyen gyakran találkozunk ezzel a csoporttal.³ A „másik oldalt is meghallgatva”, 2007-ben a Hajléktalanokért Közalapítvány egy interjú felmérést végeztetett a hajléktalanok körében, amiben összesen 161 darab interjú került felvételre. Ezekből a beszélgetésekből kiderült, hogy azok a hajléktalanok, akik az utcán töltik az idejüket, ott is éjszakáznak és alszanak, érzik leginkább azt, hogy „a saját életük kovácsai”, képesek a saját erejükből boldogulni (vagy legalább túlélni), illetve büszkeségből utasítják el a segítséget, némileg talán ellenérzéseket táplálva a többségi társadalom tagjai iránt.⁴ Mégis józan ésszel könnyen belátható, hogy ezek pusztán általánosítások, és semmivel sem viszik előre a probléma megoldásának az ügyét. Az általánosítások azonban elkerülhetetlenek. A társadalom viszonyrendszere, kapcsolati hálózata olyan sokrétű és olyan bonyolult, hogy muszáj általánosítani az életben való boldogulás érdekében.

Bourdieu éppen e viszonyrendszer fontos elemeiként vezeti be a különböző tőkék fogalmát. A szimbolikus tőke lényege, hogy a csoporttagság, vagy annak jelei bizonyos előnyökkel vagy hátrányokkal ruházzák fel az egyént. A szimbolikus tőke közvetlenül hat az anyagi források megszerzésére, és ezáltal az egyén társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójára is. Értéke nemcsak a valóban kicserélt forrásokban (érzelem, pénz, információ

³ R. Smith- M.Mackie : 2004 : 274

⁴ Györi : 2008

stb.) rejlik, hanem a materiális és szimbolikus javak megszervezésében is. A társadalmi tőke a személyes kapcsolatokon keresztül érhető el, és a kapcsolatrendszer minőségén alapul, hogy mennyire képes azt az egyén felhasználni. Például, egy hajléktalan ember kapcsolati rendszerét vizsgálva sokkal kevesebb esélyt látunk egy felfelé tartó mobilitásra, mint egy ügyvéd család gyermekeként élő fiatalembernél. A társadalmi tőke tehát a személyek közötti viszonyokból következik, azokból levezethető erőforrás, amelyet ki-ki tudástőkéje szerint képes felhasználni.⁵

Merton anómiaelméletében a többek közt hajléktalan emberekre jellemző viszonyulását a többségi társadalomhoz visszahúzódnak nevezi (elutasítják az általánosan vallott úgynevezett kulturális célokat; mint például a pénzt és a karriert; és az intézményes eszközöket, gondolok itt a megfelelő munkahelyre, bérre, vagy lakásra). Úgy gondolja, hogy azok az egyének, akik valamilyen okból kiszorultak a többségi társadalomból, elutasítják az általános normákat és a közösség által „hirdetett” eszméket. Elmélete szerint *„azok az emberek, akik így adaptálódtak (vagy nem adaptálódtak) szigorúan véve a társadalomban élnek, de nem a társadalomhoz tartoznak. Mivel nem fogadják el a közösen vallott értékeket, célokat, csak fiktív módon tekinthetők a társadalom tagjainak (hiába tartoznak valóságosan a népességhez).”*⁶ Mivel a társadalom nem nézi el a saját elfogadott értékei elleni lázadást, ezért a hajléktalanokat és a más deviánsnak minősített egyéneket saját magából kiveti, kitagadottnak tekinti. A hajléktalan embernek tehát megszűnnek azok a kapcsolatai, melyek őt egy szűkebb közösséghez kötötték, aminek segítségével közvetve tudott a társadalomhoz kapcsolódni.

Lényegileg a társadalomból való száműzés következtében az egyén elveszti az általam már említett szimbolikus-, társadalmi-, és kapcsolati tőkét, így a társadalom margójára kerül, és már csak nagy nehézségek árán tud visszakapaszkodni a korábban elért, vagy ahhoz közeli pozíciójába. Itt szeretném azonban megjegyezni azt, hogy az inkorporált (tehát már a szocializációval elsajátított), nem objektívált kulturális tőkét az egyén természetesen nem veszti el a hajléktalanná válása során.

Az újbóli felemelkedést nehezíti továbbá az a tény, hogy önmagunk értékelésénél felhasználjuk a csoporttagságunkat is.⁷ Mivel a hajléktalanok csoportját nagyrészt általános ellenszenv, lenézés és „segíteni nem akarás” érzelmek érik a többségi társadalom felől, így

⁵ Bourdieu : 1978

⁶ Merton 2002 : 235-236

⁷ R. Smith-M.Mackie 2004 : 333

a csoport egyéneik számára „plussz költségekkel” jár ennek a feldolgozása, ami jelentős erőforrásokat vonhat el a társadalomba való visszaintegrálódásukra tett erőfeszítésektől.

Ha feltesszük valakinek azt a kérdést, hogy kiket nevezünk hajléktalanoknak, általában gyorsan megérkezik a válasz, ami többnyire a következőből áll: „a hajléktalan az, aki valamilyen ok folytán elveszítette az állását, a lakását, és többnyire a családját is.” A Magyar Értelmező Kéziszótár a következőképpen definiálja a hajléktalanság fogalmát: „akinek nincs hajléka”. A hajlék alatt pedig lakást, otthont ért.⁸ Azonban ez túlságosan leegyszerűsít egy olyan problémát, ami sokkal nagyobb figyelmet érdemelne. Véleményem szerint érdemes Győri Péter, a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményeinek szakmai igazgatójának a meghatározását alkalmaznunk, amely több csoportra osztja a hajléktalanokat.

- „Fedél nélkülieknek” nevezi azokat a személyeket, akik éjszakáikat a szabad ég alatt vagy esetleg közterületen töltik.

- „Effektív hajléktalanoknak” tekinti azokat, akik vagy „fedél nélküliek” vagy semmilyen stabil, tartós lakhatási lehetőséggel nem rendelkeznek, és napról napra meg kell találniuk a lehetőséget, hogy éjszaka valahol aludjanak, legyen az egy lakás, melybe egy ismerős esetleg szívességből befogadja pár napra, egy éjszakára vagy például egy hajléktalanellátó intézmény.

- „Lakástalanok” azok, akik vagy „fedél nélküliek”, „effektív hajléktalanok”, stabilan „nemlakásban”, de lakhatást szolgáló helyiségben laknak (például munkásszálló, börtön) vagy ugyan tartósan lakásban töltik éjszakájukat, de a lakásra semmilyen folyamatos törvényi joggal nem rendelkeznek (albérlet, tulajdon, családtag).

- „Otthontalanoknak” nevezhetők, akik vagy „fedél nélküliek”, „effektív hajléktalanok”, „lakástalanok” vagy ugyan lakásban laknak, de az alkalmatlan arra, hogy hosszabb távon gondoljanak rá a családalapítás szempontjából (lepusztult, kicsi, túlszűfolt).⁹

Ez mellett készült egy európai tipológia is a hajléktalanság fogalmának behatárolására, amely bár nem pontosan ezekkel a fogalmi kategóriákkal dolgozik, mégis sok az átfedés ezzel a rendszerezéssel. És talán részletesebben fejti ki a többségi társadalomból kirekesztettek különböző csoportjait. A tipológia megtalálható a mellékletben.

⁸ Juhász József 2003

⁹ <http://beszelo.c3.hu/cikkek/hajlektalanok-a-szavak-es-szamok-halojaban>

II.2. Hajléktalanság Magyarországon.

Hajléktalanok mindig voltak és lesznek, mivel a modern társadalmi berendezkedésnek egyaránt sajnálatos velejárója az elszegényedés és a társadalmi margóra való sodródás. Magyarországon már a XX. század elejétől kezdve létesültek nappali melegedők, éjjeli szállások Budapest egész területén. A hajléktalanság problémáját alapvetően lakhatási problémának tekintette a mindenkori hatalom.¹⁰ A második világháború végétől kezdve a Rákosi rendszer alatt ez a szemlélet azonban megváltozott. Úgy gondolták, hogy a szociális kiadások értelmetlen pénzköltések, és a teljes foglalkoztatottság, amely többek közt a céljuk volt, megoldja a hajléktalanság problémáját is. A hajléktalan egyéneket már inkább „lumpen elemenként”, a társadalom ellenségeként definiálták, és rendőrségi ügynek tekintették őket. Nem nézték jó szemmel a kéregetőket, a közterületeket illegálisan elfoglalókat, és az ott életvitelszerűen élőket sem. A rendszerváltás közeledtével és a „közveszélyes munka kerülő” státusz eltörlésével azonban láthatóvá váltak az eddig rejtve maradt, a „társadalomból kivaszított” nincstelenek tömegei.

Ennek a láthatóságnak köszönhetően elkezdődhetett kiépülni az eddig figyelembe nem vett társadalmi csoport szociális ellátórendszere, aminek keretében 1989-ben megnyíltak az első befogadó intézmények kapui a hajléktalanok számára. A rendszerváltás pillanatában csupán csak egy hajléktalanokat befogadó intézmény üzemelt, az úgynevezett „lordok háza”¹¹, ám az ellátórendszer kiépítése során az 1989 és 1995 közötti hat évben összesen 5700 ágy létesült 2,5 milliárd forint ráfordítással. Az ágyak körülbelül fele Budapesten belül volt elérhető, mivel a hajléktalanok fele (körülbelül 20-22 ezer fő) ugyancsak Pesten tartózkodott állandó jelleggel 1995-ig. Ezen időszak végére összesen 77 településen épültek olyan intézmények, melyek feladata az otthontalanok ellátásának a biztosítása volt.¹² Egy 1995-ös felmérés szerint a lakosság fél százaléka, vagyis körülbelül 50 000 ember volt hajléktalannak tekinthető.¹³

A kilencvenes évek elején még nem alakultak ki a szociális munka alapvető szabályai, technikái, normái, ezáltal az akkori felméréseket sem tekinthetjük tudományosan teljes mértékben megalapozottnak, mégis tanulságosnak tartok beszámolni egy felmérés eredményeiről, amely ezekben az években készült, természetesen figyelembe véve a

¹⁰ www.refomix.hu/cikkek/orsoss_jolan.doc

¹¹ Iványi 1997

¹² Mezei 1995 : 7

¹³ Mezei 1995

fentebb már említett hiányosságokat. A felmérés tíz helyszínen, tizennégy alkalommal készült kérdezőbiztosok (önkéntesek) által. A helyszínek közt volt a Keleti-, Déli-, a Kelenföldi- és a Nyugati pályaudvar; a Moszkva-, és a Deák tér, ezenkívül történt lekérdezés különböző népkonyhákban, közfürdőkben, éjszakai buszokon illetve a Kőbánya-Kispesti metro végállomáson is.

Összesen 457 fő került be a mintába, a nemek szerinti megoszlás alapján 89,1% férfi (407) és 10,9% nő (50) volt. Korcsoport megoszlásuk szerint a 30-39 évesek és a 40-49 évesek egyaránt 28%-ban jelentek meg a felmérésben. 15,5%-uk tartozott a 20-29-es korosztályba, 19,5% az 50-59-esbe. 9%-uk pedig vagy 60 évesek, vagy ennél idősebbek voltak.¹⁴

Arra a kérdésre, hogy mióta folytat hajléktalan életmódot az egyén (tehát mikor lakott utoljára lakásban), a megadott válaszok alapján 1992-ben átlagosan 54 hónapja, míg 1993 átlagosan 60 hónapja.¹⁵

Talán meglepő, de a megkérdezett hajléktalanok kevesebb, mint tíz százaléka számolt be a menhelyen alvás tényéről (előző éjszaka a megkérdezettek 7,9%-a; általában 9,2%-a; aznap 7,4%-a aludt fűtött helyiségben). Ennek ellentmondott a Menhely alapítvány gondozási alapítványa által végzett 1991-es kutatása, mely szerint a rászorulóknak 32,2%-a aludt valamilyen menhelyen.¹⁶

Sokatmondó adat, hogy a hajléktalanok 6,4%-val előfordult már, hogy egy egész nap során nem evett semmit, míg 52,8%-uk rendszeresen fogyaszt meleg ételt a különböző népkonyhák valamelyikének segítségével.

Tanulságosnak mondható felmérés készült 1000 fő részvételével 1994 februárjában. Budapest hat pontján (Keleti- Nyugati-pályaudvar, Moszkva-, Deák-, Örs vezér- és a Batthyány tér). Véletlenszerűen kiválasztott járókelőket kérdeztek meg reggel fél hat és este tíz óra közt egyrészt demográfiai adatokról (nem, kor, iskolai végzettség, stb), másrészt a hajléktalanokkal kapcsolatban (18 kérdés). A kutatás hiányosságai közt fel lehet sorolni többek közt azt is, hogy jelentős csoportok maradtak ki a megkérdezésből. Kimaradtak például a gépkocsival közlekedők csoportja, illetve az ilyen vagy olyan okokból (betegség, lakhelyhez közeli munkába-, iskolába járás) nem közlekedők is.

A felmérés eredménye például, hogy az emberek 55,8%-át zavarja a hajléktalanok látványa, közelsége. Ez az arány a statisztikák szerint független a megkérdezettek nemétől,

¹⁴ Mezei 1995 : 20

¹⁵ Mezei 1995 : 25

¹⁶ Mezei 1995 : 28

illetve korától, de korreláció mutatható ki az iskolai végzettségük szerint. Minél magasabb a befejezett iskolai évük, annál nagyobb arányban utasítják el az otthontalanok látványát.¹⁷

Az ezen csoporton belüliek 27,5%-a szerint a hajléktalanok nagy többsége csak magának köszönheti azt, ahova jutott, illetve egyfajta „önsorsrontó” szerepet tulajdonít nekik. A másik nagy csoport azonban társadalom kritikát fogalmazott meg, miszerint ezek az emberek önhibájukon kívül kerültek a jelenkori helyzetükbe, illetve gyakorlatilag szégyellik, hogy ők egy biztos anyagi háttérrel rendelkeznek ellentétben a hajléktalanokkal.

A megkérdezettek 87,5%-a szerint sürgős, rendkívüli közbeavatkozásra lenne szükség a helyzet javításának érdekében. 71%-uk szerint a politikai döntéshozóknak kell megtenniük a szükséges lépéseket, míg 15,1%-uk szerint társadalmi összefogásra, a különböző egyházak nagyobb felelősségvállalására lenne szükség a probléma megoldására.¹⁸

A felelősségvállalással kapcsolatban elmondanám, hogy minden hajléktalan jogosult egy alapellátásra. Ez tartalmazza a szállást (éjjeli menedékhely illetve nappali melegedő), az ételmelegítést (ingyenkonyha), tisztálkodási lehetőséget (ingyenfürdő, ÁNTSZ által nyújtott fertőtlenítés), illetve a ruházzkodást, amit adományokból biztosítanak.¹⁹

II.2.1. A Február Harmadika Munkacsoport.

A Február Harmadika munkacsoport 1999-ben jött létre abból célból, hogy a szociológia kvantitatív technikájával minden év február harmadikán szociális munkások segítségével és Győri Péter, a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményeinek szakmai igazgatójának a közreműködésével, kérdőíves felmérést végezzenek a hajléktalanok körében. Kutatásuk célja, hogy évente felmérjék a hajléktalanok számának változását, aktuális egészségügyi helyzetüket, kapcsolati hálójukat, és a megkapott adatok segítségével fejlesszék és bővítsék a szociális ellátórendszer struktúráját.

Eleinte csak Budapesten végeztek felmérést, 2006-tól azonban kiterjesztették a kutatást Magyarország több nagyvárosára is. A felméréseket közterületeken, hajléktalanszállókon, éjjeli menedékhelyeken végezték el. A kutatóknak szembeötlő volt ezen elesett rétegek vizsgálatának a nehézsége. A 2004-ben összeállított kérdőívből azt is

¹⁷ Mezei 1995 : 70

¹⁸ Mezei 1995 : 78

¹⁹ Molnár : 2002

meg szerették volna tudni, hogy a kérdezett szerepelt-e korábban már az évenkénti adatgyűjtésben. Az eredmény a következő volt: 2724 emberből 2% szerepelt mind a hat felmérésben (59 személy). 4% szerepelt 2000 óta (104 fő), 2001 óta 7%, 2002 óta 12%, 2003 óta 26%, 16% korábban már részt vett benne, de utána minimum egy felmérést kihagyott, és kiugróan magas, 1575 fő (58%) számára a 2004-es megkérdezés volt az első.²⁰

Az első, 1999-es felmérésük alkalmával (amelyeket különféle hajléktalan szállókon, menhelyeken töltöttek ki) összesen 2552 hajléktalant tudtak elérni.

Arra a kérdésre, hogy milyen okból lettek hajléktalanok, a válaszadók 2/3-a családi okot jelölt meg a hajléktalanság indokának (válás, rossz kapcsolat a szülőkkel), 1/5-ük közvetlen lakás problémákat említett (megszűnt az albérlete, kilakoltatás, a lakás lakhatatlanná vált), míg minden hetedik egyén gazdasági-intézményi okot jelölt meg (kórházból, börtönből jött, vagy munkát keresni ment Budapestre).

A korcsoport szerinti megoszlásuk hasonló volt az általam is említett kilencvenes évek elején történt első felmérések egyikéhez. 55%-uk a 30-49 éves korcsoport tagja volt. (ez tehát nem változott jelentősen közel tíz év során, mert az akkori felmérés alapján a 30-39 évesek és a 40-49 évesek egyaránt 28%-ban jelentek meg a felmérésben.

A 30 éven aluli korosztályban a valamilyen szakmával, illetve érettségivel rendelkezők aránya lényegesen elmaradt a magyar társadalom teljes lakosságától. Az újonnan hajléktalanná vált (maximum 12 hónapnál korábban) 30 éven aluli korosztály összetételében több mint kétszerese a nyolc általánost, vagy annál kevesebbet végzetek aránya, mint a régebben hajléktalanná váltak e korosztályhoz tartozó csoportjában.

A menhelyeken élők közel egynegyede nem rendelkezett rendszeres havi jövedelemmel. 76%-uk viszont igen, viszont ennek csupán majdnem a fele (37%) származott „aktív” munkából, nagyjából inkább nyugdíj, rokkantnyugdíj vagy valamilyen segély jelentette a bevételt.

Talán a többszörösen hátrányos helyzetük miatt, de rendkívül alacsony a hajléktalanok kapcsolatának a száma. A válaszadók csupán 11 %-a említette, hogy családtaggal él, másik 11 %-uk, hogy csoporttal (bandával) él együtt, a többiek egyedül éltek.²¹

A nyolc évvel későbbi felmérésük (tehát a 2007-es) adatok alapján elmondható, hogy a hajléktalanok még mindig magas aránya munkaképtelen (45%). Ez az arány 1999-

²⁰ Györi-Vida 2010 : 11

²¹ Györi,Tatár : 2003

ben is magas volt, de a tíz évvel korábbi arány 35%, így elmondható, hogy a hajléktalanok egészségügyi helyzete jelentősen romlott a vizsgált időszakban.

Nőtt viszont a rendszeres jövedelemmel rendelkezők aránya, bár ez nem haladja meg a hajléktalanok 60%-át

1999-ben a megkérdezett szállón lakók majd 80%-a jellemezte magát magányosnak, 2007-ben már csak fele. A szállón lakók egyre inkább a többi szállón alvó hajléktalan embert tekintik lakótársnak.²² A 2007-es adatfelvétel során a férfiak 22%-a, a nők 46%-a számolt be arról, hogy a családtagjával él (ez a fogalmi kategória tartalmazza a párkapcsolatot is). A következő évi felmérés már enyhe növekedést mutatott (a férfiak 22%-a, a nők 55% nyilatkozott hasonlóképpen), míg az összes megkérdezett hajléktalanok száma nem változott jelentősen (2007-ben 928 férfit és 258 nőt, míg 2008-ban 814 férfit és 253 nőt kérdeztek le).²³

Egy, a századforduló három évét (1999, 2001, 2002) átölelő tanulmány keretében a Február Harmadika munkacsoport tagjai kitértek a hajléktalanok kapcsolati, párkapcsolati viszonyaira is. Ezek szerint a megkérdezett hajléktalan nők mintegy 32 %-a élt együtt vagy az élettársával vagy a saját családtagjával. Lényegesen alacsonyabb ez az arány a férfiaknál (10%). A különböző szálláshelyeken elhelyezkedő hajléktalan emberek közül a közterületen élők körében a legmagasabb (25 %) az élettárral, családtaggal együtt élők aránya. Ennek magyarázata lehet, hogy a hajléktalanokat befogadó intézmények talán nem megfelelő mértékben tolerálják a párkapcsolatot. Értem ez alatt azt, hogy kevés intézmény koedukált.

A megkérdezett hajléktalan emberek közel egyharmada említette, hogy fenntart szexuális kapcsolatot a társával. Ugyanúgy, mint az előbbieknél, ennek aránya jóval magasabb a nőknél, mint a férfiaknál. Körükben majdnem minden másodiknak van szexuális partnere. Talán meglepő módon a magukat házasnak valló hajléktalanok kicsivel több, mint a fele (52%), nem tart fenn nemi kapcsolatot.²⁴

Úgy gondolom, hogy a hajléktalanság problémája sokkal tágabb körben kezelendő, mint amennyire egy „átlag ember” azt gondolná. A hajléktalanok többsége egyáltalán nem csak magának köszönheti a sorsát, hanem külső körülmények (válás, munkahely elvesztése) is jelentős szerepet játszhatnak a lecsúszásban.

²² http://www.menhely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=32&Itemid=37

²³ Győri : 2008

²⁴ Győri, Tatár : 2003

II.3. Társadalmi konfliktus elméletek

A konfliktus jelentéséhez általában mindenki valamilyen fegyveres összetűzést, harcot kapcsol. Legtöbbször államok közti nézetellentétre gondolunk a szó hallatán, ám a hétköznapi életben is használjuk a kifejezést, gyakran egyének közti „érdek ütköztetés”, veszekedés, vitatkozás szinonimájaként. A szociológiában sokszor a társadalmi rendszer egyik „alkotó elemeként” szoktak hivatkozni rá, valamikor pozitív, valamikor negatív eredménnyel. Mivel azonban ezek az elméletek nem kötődnek szorosan szakdolgozatom témájához – az egyének közti konfliktusokhoz -, ezért csak érintőlegesen írok néhány fontosabb személyről, illetve elméletről a társadalomban jelenlévő konfliktussal kapcsolatban, mivel fontosnak tartom a szociológia történetén belül ezeket a nézeteket is áttekinteni, mert a konfliktus fogalmát egy sokkal tágabb kontextusba helyezve szélesebb rálátás adódik a jelenség valódi komplexitásának.

Elsőként talán Karl Marx foglalkozott a konfliktussal, mint társadalmi változásokat előidéző jelenséggel. Véleménye szerint a társadalmak osztályokból állnak, amelyeket a termelési tényezők tulajdonviszonyaiból vezet le. A két meghatározó osztály az uralkodó tőkés-kapitalista, illetve a vele antagonisztikusan szembenálló munkás-proletár osztály, amelyek ellentéte végül a kapitalista rendszerben kristályosodott ki. Meglátása szerint ezek az osztályok folyamatos harcban állnak egymással, amely harc a társadalmi fejlődés fő mozgató ereje, és amely végén létrejön egy olyan rendszer, ahol az állam elveszti lényegi célját. Ezt a rendszert nevezik kommunizmusnak.

Talán az egyik legvitatottabb elmélet a szociológiában a strukturalista-funkcionalista elmélet, amelynek „előfutárai” Bronislaw Malinowski, és Radcliffe Brown antropológusok voltak. Ők fektették le a funkcionalizmus alapjait, amelyből végül Talcott Parsons, amerikai szociológus megalkotta a rendszerelméletét. A funkcionalizmus lényege, hogy mikor a társadalom egy bizonyos jelenségét vizsgáljuk, akkor annak a funkcióját vizsgáljuk. A funkció lehet valamilyen feladat, kielégítés vagy szükséglet egyaránt, amely az „egész” szempontjából fontos. Ezt a szemléletet nevezzük holisztikus szemléletnek. A társadalom funkciókat kielégítő részekből áll, ezek a részek struktúrákba rendeződnek, így alakul ki a társadalom. A funkcionalizmussal együtt fellép az univerzalizmus igénye is, tehát, hogy az elmélet térben és időben nem korlátozott. Fontos jellemzője az elgondolásnak, hogy csak és kizárólag stabil intézményekkel foglalkozik, a „rendkívüli”

nem fontos számára, mivel ezek nem rendszeresen bekövetkező események, így a vizsgálatukat is mellőzhetőnek tekinti.

Talcott Parsons ezt az elméletet tovább fejlesztve alakítja ki az általános rendszerelméletét, egyúttal kritizálva az utilitárius nézeteket is. Ezen nézetek azt mondják ki, hogy az egyén minden cselekvése előtt egy „költség-haszon” kalkulációt végez, és csak akkor cselekszik, ha a kalkuláció alapján több lesz a „haszon”, mint a „költség”. Továbbá az utilitaristák szerint a cselekvők céljai önkényesek, nincs bennük rendezettség. Ezzel szemben az amerikai szociológus szerint az ember nem racionális lény, mert értékek, normák befolyásolják a cselekvésben, illetve az emberek cselekvési céljai normatívan rendezettek.

Parsons rendszerelmélete nagyon összetett, ezáltal lehetőséget teremtett számos kritikai megjegyzésre. Ezek közül az egyik legfontosabb, és amiért kitértem rá az, az, hogy nem foglalkozik a változás, a konfliktus kérdésével, holott ez egy jelenlévő probléma. A rendszer feltételezi az állandó harmóniát, ezzel egyidejűleg a konfliktust, diszharmóniát nem tekinti állandó jellegűnek, egyfajta időnként felmerülő zavarként értelmezi azt. A kritikák hatására bővíti ki rendszerét az evolucionalizmussal. Ennek lényege, hogy a rendszer a környezetváltozásra, az esetleges konfliktusokra reagálva különböző folyamatokkal alkalmazkodik a megváltozott helyzethez. Egyrészt a gazdasági alrendszer válik egyre hatékonyabbá. Ezt nevezi adaptív feljavulásnak. Másrészt a politikai alrendszer egyre több és több embert és tevékenységet foglal magába. Ez az úgynevezett „befoglalás”. Az „értékáltalánosítás” folytán a kultúra alrendszere egyre több univerzális értéket közvetít. Végül a funkcionális differenciálódás (amely egyetlen alrendszerhez sem köthető) „kimondja”, hogy az integráció egyre erősebb lesz, mivel minél inkább differenciálódnak a funkciók, annál inkább egymásra lesznek utalva az egyének. Ezekkel a fentebb említett fejlődési folyamatokkal próbálta megmagyarázni, hogyan reagál a társadalom az esetlegesen felmerülő változásokra, konfliktusokra.²⁵

Az elmélete azonban kérdésessé vált a történelem későbbi alakulása során. Az amerikai polgárjogi küzdelmek, az 1968-as nyugat-európai diáklázadások, a „hippi mozgalom” mind-mind arra világítottak rá, hogy egy látszólag jól működő társadalomban is megjelenhetnek olyan problémák, amelyeket a kormányzatok számára vagy láthatatlanok, vagy nem képesek kezelni azokat a megfelelő gyorsasággal és hatékonysággal. Ezen mozgalmak közös jellemzője, hogy nem gazdasági problémákból

²⁵ Parsons: 1988

alakultak ki, hanem kulturális okaik voltak. Elutasítottak mindenfajta kulturális, társadalmi különbséget. Rámutattak, hogy a kultúra nemcsak, hogy nem integrálja az egyént a társadalomba, hanem talán éppen ellenkezőleg, konfliktusforrás lehet, ellentétben Parsons „értékáltalánosításával”.

Funkcionalista „követője”, Niklas Luhmann már átértékelte a konfliktusok szerepét. A korábbi kritikák állították, hogy szemben Parsons véleményével, a konfliktusok nem időleges diszharmóniát jelentenek, hanem a modernkori élet normális jelenségei, amelyek tevékenyen alakítják a társadalmat. Luhmann ezt a gondolatmenetet átvéve a rendszert nem egy stabil „állandóságnak” látja, hanem egy folyton változó, folyamatosan értelmezésre szoruló szerkezetnek, ami nem feltétlenül harmonikus. A konfliktust ennek mozgatórugójának tekinti, amely felszínre hozza a rejtett dolgokat, és amely által fenntartjuk a rendszert.²⁶

Ralf Dahrendorf munkásságát szeretném utoljára megemlíteni a rendszerszintű konfliktusok témaköréből. Ő részben visszanyúl a marxista osztályelmélethez, ám jelentősen módosítja is azt. Szerinte a marxi értelemben már nem létezik az „osztályharc”, ám a jogosultságok, a polgári jogok és a javak újraelosztásának igénye érdekében lehetséges még erről beszélni. Míg Karl Marxnál a burzsoá osztálya a társadalomban a kisebbséget képviselte, addig mára már a polgárosodás során a valódi osztályok megszűntek, mert nem kellett az azonos helyzetűeknek szervezkedniük az alapvető jogokért. Létrejött egy stabil többségi középosztály, aminek a rendszert megváltoztató forradalom már nem áll érdekében, és csak a középosztály közös „értékbázisán” alapuló „érdekharcok” folynak. Ilyen érdekharc lehet például a környezetvédelem vagy a nők helyzetének jobbításáért folyó küzdelmek. Ráadásul előtérbe kerül az individualizmus eszmei értékei is, amely által az egyén inkább a saját érdekeit helyezi előtérbe a közösség érdekeivel szemben.

A marxista forradalmi világ már nem létezik, mivel a demokrácia lényege során a konfliktus a politikai pártokon keresztül valósul meg, rendezett mederben folynak az érdekütköztetések. Véleménye szerint „Az osztályok olyan kategóriák, amelyek egyképpen viszonyulnak a hatalomgyakorláshoz. Tipikusan vagy benne vannak, vagy ellene, tehát egymással konfliktusban.”²⁷ A tőke és a munka ellentéte is napjainkra legitim lett a törvényi szabályozások okán (tárgyalások, béralkuk lehetősége). Viszont nem szűnt meg minden probléma egy csapásra. Egyrészt napjaink gazdasági beállítottsága nem képes

²⁶ Luhmann: 2006

²⁷ Dahrendorf: 1994 : 182

minden embernek a megélhetéshez elegendő munkát biztosítani, másrészt a jóléti állam segély rendszere „megöli” az egyénben az élethosszig való tanulást, és a munkahely szerzés iránti vágyat. Ezáltal kialakul egy „underclass”-nak nevezett réteg.²⁸ Az ebbe a helyzetbe szorult egyének nincsen reális lehetősége a felemelkedésre, nincsen jövőképe. Elszigetelődik, „elidegenedik” a társadalomtól, ezáltal a társadalom normáit, törvényeit nem internalizálja, nem tekinti magára nézve kötelezőnek. Azonban ez a réteg nem képes szervezeten fellépni helyzetének jobbítása érdekében, hanem „csak” szervezetlen utcai harcokban, összetűzésekben a hatalommal realizálódik jelenlétük. Ilyen zavargásokra jó példa lehet a 2005 októberében kezdődő Franciaországban lezajlott utcai zavargások is, amelynek kitörése nem társadalmi okokból történt, ám a felszín alatt inkább az emberek kilátástalansága volt megfigyelhető.

Azonban a többségi középosztály kényelmes életet él, jelentősen javultak a kilátásaik a jövőjüket tekintve, és el is várják, hogy ez a jövőben is így maradjon.²⁹ Ezáltal kialakult egyfajta félelem bennük az előbb említett réteggel szemben. Ez a félelem a félelemtől megakadályozza, hogy szembenézzenek a valós helyzettel, inkább szemet hunynak felette és reménykednek benne, hogy ha nem vesznek tudomást a dolgokról, akkor azok nem is léteznek. Ezt a furcsa helyzetet nevezi Dahrendorf anómiának.³⁰

Ráadásul a polgári jogok kiterjesztésével nagyobb hangsúlyt kap a világ kulturális sokszínűsége, amely által „erkölcsi” alapot kap a különállás eszménye, ami a táptalaja a nemzeti, vallási fundamentalizmusnak, és új erőre kapnak a szeparatisták is. Elég, ha csak Baszkföld nemzeti mozgalmára gondolunk, vagy éppen a Közel-Kelet válságára.³¹ Ezek a mozgalmak nemhogy nem egyeztethetők össze a békés együttéléssel, ami a valóságos célja lenne a liberalizmusnak, hanem ennek az eszménynek éppen egy kifordított, félre magyarázott változata.

Mint láthatjuk, a konfliktusok társadalmi szerepéről igen sok elmélet született az idők során, amelyek kihangsúlyozzák fontos szerepüket az emberi együttélésekben. Néhány szerző kiemelt figyelmet fordított rájuk, néhány viszont éppen ellenkezőleg, azok elhanyagolhatóságát hangsúlyozza. Mégis, talán a szakirodalom sokszínűsége mutat rá a legjobban arra a tényre, hogy milyen fontos szerepet is játszik a konfliktus az emberek életében, társadalmában.

²⁸ Dahrendorf: 1994

²⁹ Dahrendorf: 1994

³⁰ Dahrendorf: 1994

³¹ Dahrendorf: 1994

II.4. Egyének közti konfliktus

Az ember alapvetően társas lény, szüksége van arra, hogy más emberekkel töltsön el rövidebb-hosszabb időt. Erre jó példa lehet egy korábbi kutatás is, mely során rájöttek, hogy amennyiben egy kisgyermek hosszabb ideig kénytelen nélkülözni a törődést, és nem foglalkoznak vele, visszafordíthatatlan folyamat veszi kezdetét, amely akár a gyermek pszichológiai fejlődését is leronthatja.³² Számptalan magyarázat van az okára. Egyrészt a társak jelenléte önmagát jutalmazó, megerősítő jelleggel bír. Ha például egy társunktól pozitív visszajelzés érkezik rólunk, azt nagyban felerősödve dolgozzuk fel magunkban. Másrészt egyes elméletek szerint a társas kapcsolatok segítenek önmagunk értékelésében is. Ezt nevezik társas összehasonlításnak. További magyarázatok szerint azért keressük más emberek társaságát, mert a velük való interakciók során esetlegesen nagyobb „jutalmakban”, „kielégülésben” részesülhetünk, mint egyedül.³³ Evolúciónk sikerességéhez is nagymértékben hozzájárult, hogy képesek voltunk csoportokban tevékenykedni, kommunikálni.

Az ideális családot vagy párkapcsolatot manapság általában az emberek úgy írják le, hogy olyan emberek közti kapcsolatháló, együttélés, amelynek a legfontosabb jellemzői közé tartozik a szeretetteljes, békés együttélés, melyben a családot alkotó emberek közt a viszonyrendszer alapvetően békés, az egymás segítségére való törekvés ereje igen magas, illetve alapvetően a harmónia a legfontosabb jellemző. A család életfolyamata megköveteli a tagok alkalmazkodását, egymáshoz való igazodását. Ha a tagok erre nem képesek, és a közöttük húzóó feszültségek örökös konfliktussal járnak, akkor felborul a család egyensúlya, megbomlik az egysége.³⁴ Erre példa lehet az, ha egy kapcsolatban a már jól kialakult, hosszabb távon működő szerepek általi feladatmegosztást egy idő után az egyik fél önkényesen felbontja, illetve megpróbálja megváltoztatni.

A konfliktus a latin *konfligere* szóból ered, ami fegyveres összeütközést jelent. Ám a társadalomtudományokban megoszlanak a vélemények a pontos definícióról, illetve arról is, hogy mikor beszélhetünk egyáltalán róla. Az-e a konfliktus, amikor már felismertük, hogy ellentétbe kerültünk már a másik egyénnel valamilyen szempontból, de ez még

³² Berne, : 1987

³³ Forgács : 2007 : 230

³⁴ Somlai 1986 : 110

látens, és nem került a felszínre, nem manifesztálódott. Vagy csak az, amikor már a tényleges vita folyik, és a probléma kimondásra került. Lewis A. Coser úgy gondolja, hogy csak a kimondás pillanatában beszélhetünk konfliktusról. Ezt azzal indokolja, hogy az egyének közt meglévő problémák csupán csak feltételei a konfliktusnak, de egyáltalán nem törvényszerű, hogy ezek a problémák vitába is torkollanak.³⁵ Ezt nevezik nyílt konfliktusnak. Ilyenkor már a valós problémák kerülnek kimondásra, ám egyáltalán nem biztos, hogy a megoldás is eljön. A feldolgozás esélye függ, hogy mennyire alakul ki a nyílt kommunikáció. Amennyiben ez a kapcsolatban meghatározó, úgy a konfliktusok körülhatároltabbak és pontosabbak lehetnek, ezáltal lényegesen megnő az esély arra, hogy a kapcsolat rendezésével (és megoldásával) záruljon a konfliktus. Azonban lehetséges az is, hogy a problémák olyan sokáig maradtak rejtve, hogy az elkeseredés mértéke már nem engedi a „normális” megoldási stratégiákat, hanem a vitatkozás átmeny egyszerű vagdalkozásba, mikor mindkét fél elbeszél egymás mellett.

Ugyanakkor gyakran előfordul az is, hogy ezek a kapcsolatok meglepően hosszú életűnek bizonyulnak. A partnerek a hosszú, kimerítő és heves vitáikban vezetik le azt a feszültséget, ami felgyülemlett bennük, és ezekben a veszekedésekben bizonyos módon kielégülnek, és ezért a kapcsolat fennmarad.³⁶ Mindezekkel együtt úgy gondolom, hogy ebből a szempontból nagyon fontos a jó önismeret, hogy ismerjük saját magunkat annyira, hogy időben észrevegyük az esetlegesen felmerülő gondokat.

A nyílt konfliktust lehetséges tovább is bontani direkt, illetve indirekt típusra. Direkt típusnak nevezzük, ha a párkapcsolati konfliktust a pár tagjai egymást közt beszélnek meg, indirekt típusról akkor beszélhetünk, ha a pár egyik tagja egy harmadik személynek mondja el a problémáit.

Egyes társadalomtudósok, mint például Georg Simmel vagy Ralf Dahrendorf viszont úgy gondolják, hogy konfliktusról beszélhetünk már abban az esetben is, amikor a valós problémát már esetlegesen felismertük, de még nem került kimondásra, vagy akár akkor is, amikor bár még nem ismertük fel, hogy valami nem úgy működik, ahogy „kéne”, de a tetteinket már a fel nem ismert probléma irányítja. Véleményük szerint ugyanis ezek a tényezők állandóan jelen vannak, és minden esetben hatnak az egyének viselkedésére, akár kimondottak, akár nem. Ezeket a kimondás előtt jelenlévő ellentéteket hívta Robert Park és Ernest Burgess az 1920-as években rejtett konfliktusoknak.³⁷ Ezekben az esetekben

³⁵ Somlai : 1986

³⁶ Cseh-Szombathy : 1996

³⁷ Cseh-Szombathy : 1985 : 15

valahogy már megfogalmazódott a probléma, de ez nem kerül felszínre, mivel a párkapcsolatban esetleg nem annyira megszokott a nyílt kommunikáció. Az egyének kerülnek a gondok nyílt megbeszélését, de ezek a cselekedetekben már megmutatkoznak. Az érzelmeik nem tisztázódtak, nem kristályosodtak ki, ezért folyamatosan halmozódik a kapcsolatban a feszültség, ami aprónak tűnő ellentéteknél robban ki. Gyakorlatilag a biztonsági szelepekhez lehetne hasonlítani ezeket a jelentéktelen dolgok miatt kitörő, de annál hevesebb kirohanásokat. Amikor a feszültség elviselhetetlenül megnő az egyénben, egy ilyen vita segít, hogy a szint újra az elviselhető mértékre csökkenjen vissza. Ám ezek a heves ellentétek nem járnak együtt a megoldással, sőt, mintegy örvényszerűen egyre jobban rombolják a kapcsolatot, illetve egyre kevésbé adnak esélyt arra, hogy a valós problémát megközelítve egy mindkét fél számára előnyös megegyezés szülessen. Egyre inkább mélyül a szakadék a két fél közt, a partnerek egyre jobban elbeszélnek egymás mellett az ilyen viták során, érzelmileg egyre jobban eltávolodnak egymástól, miközben mindketten a saját igazságuk megerősítését vélik felfedezni. Ráadásul ezekben a destruktív folyamatokban az egyén személyisége is veszélybe kerül. Ugyanis, az általa felépített önkép szöges ellentétben állhat azzal a képpel, amit a partnere kialakított róla. Ez pedig komoly önértékelési válsághoz vezethet, mivel a korábban kialakított énkép külső megerősítésére komoly igény van.³⁸

Azon gondolkodók szerint, akik úgy gondolják, hogy konfliktusról kell beszélni akkor is, amikor ez még nem látható a teljes valójában egy párkapcsolatban, nyílt- és rejtett szakaszok váltakoznak egymás után. A rejtett konfliktus nem csak előzmény, hanem következmény is lehet. Egy vita végződhet akár döntetlennel is, amikor egyik félnek sem sikerült akarátat elfogadtatni a másik féllel. Ilyenkor a probléma nem oldódik meg, hanem csak újra a felszín alá merül, hogy aztán egy idő után újra felbukkanhasson. Ilyenkor beszélhetünk egyfajta „ki nem mondottság hadviseléséről” is, amikor jelentőségteljes pillantások, a másik fél számára érthetetlen viselkedéssel fejezi ki nem tetszését a sértett fél. Néhány szerző ráadásul azért is érvel a rejtett konfliktus helyénvalósága mellett, mert a gondok kiterjedhetnek akár egy harmadik, külső félre is, aki esetleg szándéka ellenére kiáll az egyik fél mellett.

Tulajdonképpen a konfliktus pontos definíciója körül sincs egyezés. Clinton F. Fink a következőképpen határozza meg a konfliktus lényegét: *„Konfliktusként értelmezendő minden társadalmi helyzet vagy folyamat, amelyben két vagy több társadalmi*

³⁸ Somlai : 1986

egységet egyfajta ellentéteket hordozó pszichológiai kapcsolat vagy legalább egyféle ellenséges interakció köt össze.”³⁹ Ezzel szemben Cseh-Szombathy László a következő meghatározást adja: „Azon társadalmi helyzeteket vagy folyamatokat –nevezzük konfliktusoknak-, amelyekben két vagy több személy vagy csoport között érdekellentét van, amely érzelmi és/vagy szándékbeli ellentétben, időnként ellenséges interakcióban is kifejeződik.”⁴⁰ Érdekellentétbe a konfliktusban résztvevők társadalmi struktúrában elfoglalt helyükből adódóan kerülnek egymással szembe. Érdekellentétben az író a marxista irodalomból származtatott kifejezést érti. E szerint az érdek egy, a szükségletből levezethető fogalom, miközben a szükséglet magában foglalja a kielégítésére tett erőfeszítéseket, a cselekedeteket, annak sikerességének a mérlegelését egyaránt, miközben ezek a társadalmi helyzettől függenek.⁴¹ Úgy vélem, hogy bár Cseh-Szombathy László konfliktus meghatározását Fink definíciójának kiegészítéseként szánta, mégis szerencsésebb lehet az első értelmezést használni, mivel az valamivel zártabb, mikrotársadalmi szinten értendő, így jobban felhasználható a későbbi elemzésekhez.

A konfliktus csoportosításának egy másik módja a rejtett- és nyílt konfliktus elválasztása helyett, a viszonyrendszerei által való rendszerezése. Ezek alapján három szintet határozhatunk meg. Egyrészt beszélhetünk egy külső megfigyelő által is észrevehető tevékenységek sorozatáról, aminek a célja egy másik egyén cselekedetének, viselkedésének a megváltoztatása, befolyásolása. Másrészt ennek az előzményei, kísérői, következményei, az egyén tudatában lezajló folyamatok, amelyek láthatatlanul mennek végbe, ám komoly kihatással járhatnak az emberi kapcsolatokra. A harmadik szint a már korábban említett társadalmi viszonyrendszerek szintje, ahol az egyének által elfoglalt helyzetéből adódnak ellentmondások.

A konfliktusok eredményeik alapján is csoportosíthatóak. Amikor a vita végeredménye az egyik fél győzelme, míg a másik fél veresége lesz a küzdelmekben, a felek valódi célja a rombolás, mivel meglátásuk szerint amennyit az egyik fél nyer, annyit veszít a másik. A cél tehát a saját győzelem, és a másik veresége. Ezt nevezik „nulla összegű” játéknak.⁴² Ez az állapot azonban nem jelent tényleges megoldást a kapcsolatban, mivel ez a konfliktus megoldás csak időleges. A vesztes fél látszólag belenyugodhat a vereségbe, ám minden valószínűség szerint ez a belenyugvás csak fegyverszünetet jelent, és a felmerült probléma tovább mérgezi láthatatlanul a kapcsolatot. Azokban a

³⁹ Cseh-Szombathy : 1984 : 16

⁴⁰ Cseh-Szombathy : 1984 : 21

⁴¹ Cseh-Szombathy : 1984

⁴² Mérő : 2007

kapcsolatokban, ahol ezek a „nulla összegű” játékok lejátszódnak, általában mindig a domináns fél a győztes, és az alacsonyabb fokon álló fél a vesztes. A kapcsolat szempontjából ebben az esetben több végkimenetel bekövetkezése állhat fenn. Egyrészt lehetséges, hogy a kapcsolati rangsorban nem történik változás, és a probléma továbbra sem oldódik meg, mint ahogy ezt fentebb már említettem. Vagy pedig megkérdőjeleződik az egész kapcsolat lényegi pontja, hogy érdemes-e egyáltalán azt fenntartani, vagy sem. Lehetséges egy olyan kimenet is, hogy a rangsorban magasabban pozícionált egyén bár véghez tudta vinni az akaratát (tehát végeredményben az alacsonyabb rangú fél elfogadta az álláspontját), ám a „legyőzött” partnerre továbbra is szükség van. Ebben az esetben a vesztesnek a vereség ellenére is lehetősége van az érdekeinek elfogadtatására hosszútávon. Amikor a felek alapvetően „totális győzelemre” játszanak, megfigyelhető a kapcsolati kommunikáció alacsony szintje. A felek nem törekednek a másik fél megértésére, csupán csak a győzelem számít.

Abban az esetben, amennyiben a felek egyenrangúak, egy konfliktus alapvetően lehet pozitív vagy negatív végkimenetelű. Pozitív végkimenetelről beszélhetünk akkor, amennyiben a kapcsolatban egy újraszerveződés megy végbe a felek közt a megszületett közös megegyezés alapján. Ennek egy igen komoly feltétele, hogy a felek céljai ne egymás legyőzése és a dominancia legyen, hanem alapvetően a kompromisszumos megoldásra kell törekedniük. Ez leggyakrabban az olyan kapcsolatokban valósulhat meg, ahol nincs megszilárdult hierarchia a felek közt, a kapcsolatban résztvevő felek egyenrangúak, együtt döntenek a fontosabb kérdésekben, és egyikük sem törekszik a kapcsolat dominanciájáért. Ezzel ellentétben lehetséges egy negatív végkifejlet is, amikor a kapcsolat megszűnik. Azért értékelhető ez a megoldás alapvetően negatívnak, mert egy fennálló kapcsolat mindenféleképpen valamilyen szükségletet elégít ki, és ennek megszűnése pedig komoly hátrányt jelenthet mindkét félnek az eredménytől függetlenül.⁴³

A szakdolgozatom konfliktusról szóló részét Eric Berne pszichológus elméletével szeretném zárni. Ez a mindenféleképpen érdekes gondolatmenet bár merőben eltér a fentebb vázolt meghatározásokkal, de úgy gondolom, hogy mivel a konfliktus interdiszciplináris fogalom, ezért mindenféleképpen érdemes kitekinteni a szociológia határain kívülre is.

Berne szerint az ember örök problémája, hogy számára megfelelően strukturálja az időt, és a társas érintkezések is ezt a célt szolgálják.⁴⁴ Az idő strukturálásának tényleges

⁴³ Cseh- Szombathy : 1985

⁴⁴ Berne: 1987 : 21

műveleti részét nevezik „programozásnak”, melynek három típusa van, az anyagi, társadalmi és egyéni. A társadalmi programozás megfelelője az olyan társadalmi érintkezéseknek, ahol a felek nem ismerik jól egymást, és a közösen ismert és társadalmilag elfogadott udvariassági keretek közt biztonságosan mozogva folytatják le alkalmi beszélgetéseiket, amelyet *időtöltésnek* nevez a szaknyelv.⁴⁵ Abban az esetben, ha a felek egyre jobban megismerik egymást, ezek az alkalmi beszélgetések átalakulnak, mind több és több egyéni programozás épül be. Ezeket a több tartalommal rendelkező időtöltéseket nevezzük *játszmáknak*, amelyek már alkalmasak az elemzésre.

Az egyén egy társas interakcióban különféle *én-állapotokat* vehet fel. Ezek az én-állapotok minden emberben megvannak, függetlenül minden környezeti hatástól, tehát nem szerepek. Olyan hasonló magatartásminták készleteinek lehet leírni, melyek segítségével az egyén képes kezelni az őt körülvevő világot, képes a dolgok rendszerezésére. Három én-állapotot különböztetünk meg, melyek a Szülő, a Gyermeke, illetve a Felnőtt. Ideális esetben egyik sem domináns a másik kettővel szemben, hanem mindig az alkalomhoz megfelelő én-állapot kerül előtérbe. Azonban abban az esetben, ha például a gyermeki én-állapot túlzottan sokat van az előtérben, az egyénről a mások véleménye többnyire az lesz, hogy túlzottan gyerekes. Vagy éppen ellenkezőleg, túlzottan racionális módon viselkedik minden egyes esetben, ha a felnőtti én-állapot a hangsúlyos.

Mindhárom állapotnak meg van a saját feladata:

- A Gyermeke megnyilvánulhat *alkalmazkodóként*, vagy *természetesként*. Alkalmazkodó gyermeki én-állapotban az egyén úgy viselkedik, beszél, ahogy egy apa, vagy az anya viselkedésére reagálna. Például szófogadóan, visszahúzódva vagy „durcásan”. Természetesként a spontaneitás, a lázadás vagy a kreativitás nyilvánul meg. Feladata valójában csekélynek tűnhet, mégis igen komoly. Az élet szeretetét, a „rácsodálkozást a dolgokra”, az önfeledt örömet „köszönhetjük” neki.

- A Felnőtt elsődleges feladata a külső világ kezelése, adatok feldolgozása és elemzése. Nélküle lehetetlenség lenne a mai komplex világban fennmaradni. Tapasztalatokat gyűjt, amik később felhasználhatók válnak. Például egy forgalmas úton való áthaladás során számtalan dolgot old meg sikeresen. Számításokat végez az úton haladó autók távolságáról, sebességéről, észleli, feldolgozza, majd az esetleges áthaladást engedélyező zöld jelzést követően utasítást ad az áthaladásra. Ezenkívül a Felnőtt feladata a Szülő és a Gyermeke közti közvetítés is.⁴⁶

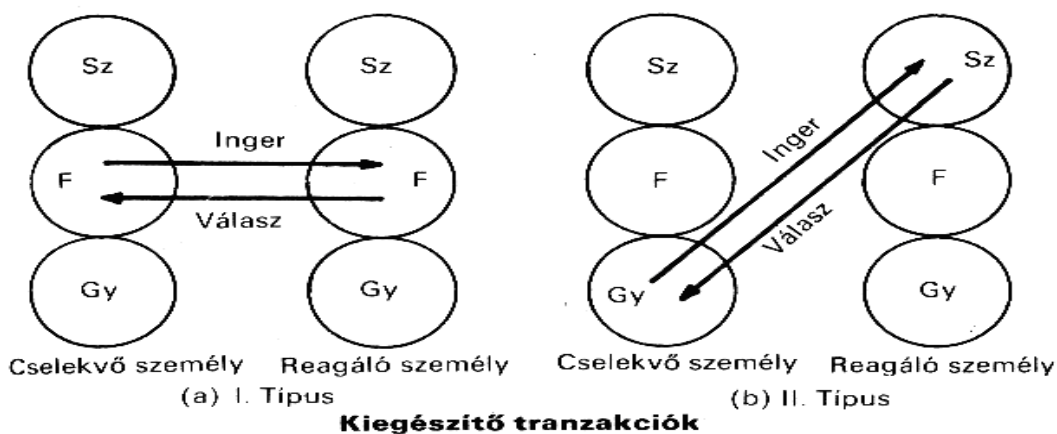
⁴⁵ Berne: 1987

⁴⁶ Berne: 1987

- A Szülő is kétféleképpen nyilvánulhat meg, közvetlen és közvetett formában. Közvetett formában akkor, amikor úgy válaszol egy kérdésre, ahogyan elvárták tőle („azt tedd, amit mondok”), közvetlen formában úgy, ahogy a tulajdon apja, vagy anyja válaszolt („tégy úgy, ahogy én). Az első esetben alkalmazkodik a kívánalmakhoz, míg a másodikban olyan lesz, mint a szülei.⁴⁷ A szülői én-állapot segít egy valóságos gyermek megfelelő gondozásában, illetve számos feladatra automatikussá teszi a választ, ezáltal felszabadítva számos feladat alól a Felnőttet.

A társas érintkezés tranzakciók sorozatából áll, míg egy tranzakció egy ingerből és egy rá adott válaszból épül fel. A kommunikáció csak abban az esetben marad folyamatos, míg ezek a folyamatok kiegészítő jellegűek. Kiegészítő tranzakcióknak nevezzük azokat az inger-válasz műveleteket, ahol ezek nem keresztezik egymást. Ilyen eljárás lehet például egy Gyermeke-Szülő, Felnőtt-Felnőtt párbeszéd.

2. ábra : Kiegészítő tranzakciók⁴⁸

Ebben az esetben a kommunikáció akár a végtelenségig folytatható, mivel az ingerre adott válasz maga is ingerre válik a befogadó számára, aki erre egy választ ad, és így tovább.

Azonban abban az esetben, amikor a tranzakció keresztezett jellegű lesz, tehát mondjuk egy inger egy Felnőttől érkezik egy Felnőthöz, míg a válasz már egy Gyermektől egy Szülőhöz érkezik, a kommunikáció megszakad és konfliktus keletkezik. Ezt nevezik *indulatátviteli* reakciónak. Például ilyen folyamat nyilvánulhat meg a következő párbeszédben:

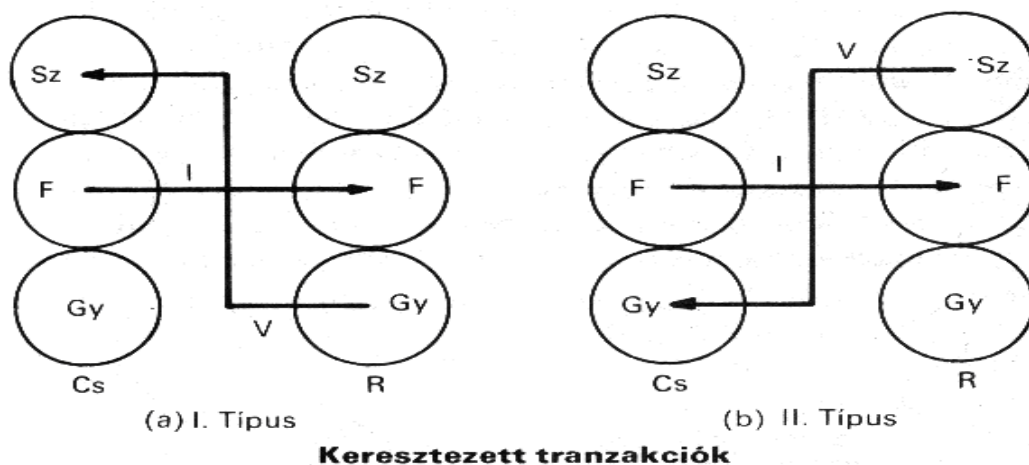
„-Miért jársz el inni mostanság többet esténként?” Ez egy Felnőtt-Felnőtt inger, amire a következő válasz érkezik:

⁴⁷ Berne: 1987 : 35

⁴⁸ Berne: 1987 : 39

„- Pont úgy beszélsz, mint régebben az apám” A válasz azonban nem Felnőtt-Felnőtt (ebben az esetben nem jönne létre konfliktus), hanem egy Gyermek-Szülő válasz.

3. ábra: Keresztezett tranzakciók⁴⁹

Ez az ingerre adott válasz megzavarhatja a cselekvő személyt, mert a válasz nem a megfelelő „helyről” érkezett. Ilyenkor általában, válaszolva az ingerre a fenti példa alapján a következő „típus” valamilyen variációjával válaszol:

„- Igen, pont úgy beszélek, mert képtelen vagy felnőtt módjára, kulturáltan inni.” (I. Típus)

Berne tehát a kommunikáció alatt végbement tranzakciók kereszteződésében ismeri fel a konfliktus lényegét. Tehát akkor, amikor az inger-válasz vektorai keresztezik egymást, és nem a megfelelő én-állapot aktivizálódik a megfelelő időpontban. Abban az esetben, amikor az egyik én-állapot túlságosan elnyomja a másik kettőt, a konfliktusok száma megnövekszik, de amennyiben egyik sem domináns, úgy a zavarok mennyisége egy normális szinten maradhat.

Összegezve a konfliktusokról írt részt elmondanám, hogy a fentebb bemutatott konfliktuselméletek korántsem kizárólagos jellegűek, a társadalomtudományokban máig számtalan vita folyik róluk. Mivel a konfliktus fogalma igencsak komplex tartalommal bír, valószínűleg a viták nem fognak hamar lezárulni. Ennek egy másik indoka lehet az is, hogy számtalan tudományág foglalkozik a konfliktussal (például a pszichológia, a szociológia, a szociálpszichológia), és mindegyik más és más szempontból elindulva közelíti meg a témát. Úgy gondolom azonban, hogy ez csak jól alakulhat, amennyiben az elméletek nem törekednek kizárólagosságra, hanem inkább kiegészítik egymást, ezáltal szélesítve a saját tudományuk látókörét.

⁴⁹ Berne: 1987 : 40

III. A kutatási módszertani jellemzői

III.1. Módszertan

A kutatásom kezdetén a legfontosabb dolognak az adott szakirodalom áttekintését tartottam. Egyrészt szükséges szempont, hogy általánosságban tisztában legyek a hajléktalanság múltjával és jelenkori helyzetével, a hajléktalanok iránti általános elképzelésekkel, véleményekkel. Másrészt talán még lényegesebbnek éreztem a pszichológiai, szociálpszichológiai dimenziókat. Úgy gondolom, hogy az általam választott szakdolgozati téma megköveteli, hogy ismerjem az egyének közti kapcsolatok mozgatórugóit, a párkapcsolatok dinamikáját és a lehetséges konfliktus forrásokat egyaránt. Sajnos a hajléktalanok kapcsolati dinamikájáról, a kapcsolatban, esetleg élettársi viszonyban élőkről kevés a szakirodalom, ezért kénytelen voltam, mint már korábban említettem, a többségi társadalomban élő egyének kapcsolatiról írt irodalmat felhasználni a kutatásomhoz.

Jelen kutatásom tárgyául a hajléktalan párkapcsolatok konfliktusának dinamikáját tettem. Mivel a hajléktalanok „társadalma” elszigetelt a többségi társadalomtól, ezért pontos adatokkal nem rendelkezünk róluk. Nincsenek megbízható, hivatalos statisztikák az otthontalanok populációjáról, csupán csak becslésekre hagyatkozhatunk, ami nyilván abból is következik, hogy rendkívül nehéz elérni őket. Ezért úgy gondolom, hogy a kvantitatív kérdőíves vizsgálat itt nem vezetne eredményre, ezért kvalitatív terepmunkán belül mélyinterjúkat készítettem, mely segítségével lehet talán a legtökéletesebben felismerni a konfliktusokat, a kapcsolatokban jelenlévő megegyező motívumokat. Viszont a témaválasztásom során le kellett mondanom a kutatásom reprezentativitásáról, mivel ebben az esetben nem megoldható a valószínűségi mintavétel, amely a legmegfelelőbb eljárás lenne egy érvényes, megbízható és reprezentatív felmérésre. A céloom az volt, hogy az interjúkat ne egyesével elemezzem, hanem, az összképet vizsgáljam meg. Az elkészült beszélgetések egy olyan „szöveghálót” alkottak, amelyekben kapcsolódási, közös pontok (azonos konfliktusok, esetleg a hajléktalanok speciális helyzetéből adódóan) jelentek meg. Ezt kibővítve az esetleges megfigyelésekkel, egy olyan információ teret kaptam, amely már alkalmassá vált a kutatásra.⁵⁰

⁵⁰ Héra, Ligeti : 2006

Mivel a hajléktalan szubkultúra eléggé zárkózott, a legcélravezetőbb mintavételi eljárás a nem valószínűségi mintavételi eljárások közé tartozó hólabda módszer volt. Ezt a módszert abban az esetben lehet hasznos alkalmazni, amennyiben a kutatás célja egy olyan csoportleírása, elemzése, amelyekről nincsenek pontos adataink. Ilyen csoport lehet például a házastársi erőszakot elszenvedő egyének csoportja, az illegális sportfogadók vagy ez esetben a hajléktalanok. Nincsenek pontos adataink róluk, csupán csak becslésekre hagyatkozhatunk. A módszer lényege, hogy a már megkérdezett egyének segítségével sikerült újabb és újabb alanyokat a kutatásomba bevonni. A negatív oldala a technikának az, hogy a „hólabda-minta különböző hullámaiban érvényesülő egyéni bekerülési valószínűségek ismerete híján lehetetlen torzítatlan becslést adni,”⁵¹ Mégis úgy gondolom, hogy ez az optimális módszer, mivel a hajléktalanok csoportja egy rendkívül zárt közösséget alkot, és nem rendelkezünk az alapsokaságról hivatalos statisztikákkal, melyek segítségével egy mintavételi keretet alkothattam volna.

A kutatás elvégzéséhez olyan hajléktalanokkal kellett beszélnem, akik párkapcsolatban (esetleg élettársi kapcsolatban) élnek. A kapcsolatfelvétel számos úton járható be, én úgy gondoltam, hogy a dolgozatomhoz a legmegfelelőbb a formális kapcsolatfelvétel, ez járhat sikerrel. Ennek alapján az alanyokat pontosan tájékoztattam a szerepemről, a dolgozat céljáról, a benne elfoglalt helyükről, és még a beszélgetés előtt válaszoltam minden kérdésükre, ezzel is betartva a kvalitatív terepkutatás etikai normáit.⁵²

Az etikai kérdésnél felmerült egy újabb probléma, ami átgondolásra szorult. Mivel a konfliktusok bizonyos esetekben kényesnek mondhatóak, az interjú alanyok önértékelését, önmegértését befolyásolni, megváltoztatni képesek, adódhatott a kérdés, hogy az elemzések eredményeiről tájékoztassam-e őket, vagy sem. Egyáltalán, jogom van-e hozzá, hogy más emberek életébe ilyen módon beavatkozzak. Úgy gondoltam, hogy mivel én kerestem fel őket a kéréssel, és ők nem kérnek új értelmezéseket cselekedeteikre, ezért etikátlan lenne kéretlenül szembesíteni őket egy olyan véleménnyel, ami szöges ellentétben állhat az önmagukról, kapcsolatukról már kialakított szemponttal.⁵³ Véleményem szerint azonban, abban az esetben, amennyiben ezt ők kérték volna, úgy kötelességem lett volna átadni nekik a vizsgálódásom rájuk vonatkozó részét. Erre végül nem került sor.

Az első kapcsolat felvétel a lakóhelyemhez közel történt. Egy ismerősöm segítségével sikerült egy hajléktalan párral megismerkednem, akik hajlandóak voltak az

⁵¹ Héra, Ligeti : 2006

⁵² Kvale :2005

⁵³ Kvale :2005

interjú lefolytatására. A segítségükkel később sikerült bevonni további párokat, a kutatás sikeres lefolytatása érdekében.

III.2. Az interjú

Az interjúknak több típusát szokás megkülönböztetni a társadalomtudományokban. Például a spontán interjú az elemzés céljára nem alkalmas, inkább csak a tájékozódásra, illetve a viszonyok felszínes megismerésére alkalmas.

A strukturált interjú leginkább a kérdőíves adatfelvételhez hasonlít, mivel ebben a típusban a legkötöttebb a kérdések sorrendje, azokat szó szerint kell feltenni. A kutatásom szempontjából ez a típus azért nem felel meg, mert ez a módszer kevésbé „engedélyezi” a mélyebb elmerülést egy-egy témában vagy kérdésben, amely viszont véleményem szerint számomra elengedhetetlen.

A fókuszcsoporthoz beszélgetés ötvözi a tökéletes megfigyelést és a kísérletet. A megfigyelést azért, mert az egész történéseket videokamerával rögzítik, a kísérletet meg olyan szempontból értem, hogy az egész egy kontrolált, előre meghatározott helyiségben veszik fel előre kiválasztott személyekkel. Általában több kutató beszél egy időben több interjú alannyal. Ezt azért vettem el, mert nem tartom szükségesnek, hogy a beszélgetőtársaimat egy külön „megfigyelési” teremben szeparáljam el, illetve az alanyok kiválasztására nem volt esélyem.

A kevert típus lényege, hogy a strukturált, pontos kérdések után az ezekből nyert információk segítségével viszi tovább a beszélgetés fonalát, mintegy kibővítve a korábbi kérdéseket a már megkapott információk által. Ez komoly odafigyelést, koncentrációt követel a kutatótól. Úgy gondolom, ez azért nem felelt meg az én céljaimnak, mert bár a szakdolgozatom célja a hajléktalan párkapcsolatokban jelen lévő konfliktusok elemzése, a konfliktusok tág fogalmak, és olyan komplexitással rendelkeznek, amelyek megkövetelnek egy kérdés vázlatot, amelyek segítségével több szempontból is vizsgálhatóvá válhat a kutatásom tárgya.

Az életútinterjú viszont nem fókuszál egyetlen egy témára sem, hanem inkább az egyénre kíváncsi. Ez a típus nem volt megfelelő nekem a komplexitása miatt

A strukturált mélyinterjúban a kutatás kérdései nem a szubjektumra, a társadalmi jelenségek individuális megélésére vonatkoznak, hanem általában pontosan lehatárolt területre. Úgy gondoltam, hogy a legfontosabb, és egyben legnehezebb feladatomból az lesz

az interjúk elkészítése során, hogy a megkérdezettek elfogadjanak, sőt fontosnak érezzék magukat, érezzék úgy, hogy segíteni akarják a munkámat, ezáltal elérhető az is, hogy őszintén válaszoljanak a kérdéseimre. Azért gondoltam, hogy esetleg nehézségekbe fogok ütközni az elfogadással kapcsolatban, mivel ez az elesett réteg az előzetes várakozásaim szerint túlon túl zárkózott ahhoz, hogy tagjaik könnyen megnyíljanak. Mint a hajléktalanságról szóló szakirodalomban már jeleztem, a hajléktalanok nagy csoportja büszke a saját emberi értékeire, ezáltal nehezen nyílnak meg egy, a többségi társadalomból jövő idegennek. Ezzel kapcsolatban igazam lett, mivel, tapasztalataim szerint valóban nehéz volt a vizsgálati alanyokat meggyőzőnöm a kutatásom fontosságáról.

A mélyinterjúk talán legnagyobb veszélyei közé tartozik, hogy nincsen kidolgozott technikájuk és módszertanuk, ezért az elkészítésük eléggé esetleges. Ám én úgy gondolom, hogy jelen esetben ez volt a legcélravezetőbb technika, hogy egy kicsit tisztábban láthassuk ennek a rejtőzködő csoportnak a magánéleti problémáit. Azért gondolom, hogy ez volt az optimális módszer, mert a mélyinterjúk során az alany olyan, esetleg számára is rejtett személyiség jegyeket hozhat akár öntudatlanul is a felszínre, amelyek nagyban segítheti a kutatásomat.

Fontos volt, hogy az interjú alanyok tisztában legyenek a kutatás céljával és felhasználásával. Önkéntesen kellett vállalniuk a beszélgetést, és amennyiben nem kívánták a nevüket elárulni, úgy ezt tiszteletben tartottam és vagy monogramjukkal, vagy pedig álnéven kellett szerepeltetnem őket. Tudniuk kellett továbbá, hogy a társalgásról hangfelvétel készül.

Szerettem volna a beszélgetéseket lehetőleg négyszemközt lefolytatni, külön-külön a pár tagjaival. Azért tartottam ezt fontosnak, mert amennyiben a kapcsolatban jelen van egy domináns, illetve egy alárendelt fél, akkor a beszélgetés akár láthatatlanul is torzulhat, amennyiben a domináns fél ráerőszakolja a véleményét a másikra, akár egy pillantással is. Ugyanakkor, ha mégsem sikerült elszeparálni a kapcsolatban lévőket az interjú folyamán, úgy fokozottan figyeltem a testbeszédre, a „jelentőségteljes pillantásokra” is. Az elkülönítésben segítségül hívtam a társamat is, aki lefoglalhatta az interjú alanyom társát. Az interjúkat diktafonra vettem, így a szöveghűség megmaradt, és így az eredeti elmondás alapján tudtam az interjúkat elemezni. Az elkészült interjúk után a jegyzeteimet minél hamarabb átdolgoztam, illetve letisztáztam, mindenfajta adatvesztést elkerülve.⁵⁴

⁵⁴ Héra, Ligeti : 2006

A felvétel mellett írásos naplót vezettem, amikbe olyan feljegyzéseket tettem az interjú során az alany viselkedésével kapcsolatban, amik felkeltették a figyelmemet valamilyen oknál fogva (azért gondoltam ezt fontosnak, mert amennyiben a nonverbális kommunikáció nem egyezik meg az élőbeszéddel, ott annak oka volt, amely további átgondolásra érdemesnek tartottam.).

Ebbe a naplóba vezettem továbbá a felmerülő ellentéteket, logikátlanságokat is az interjú során, hogy a későbbiekben a hangfelvétellel együtt pontosabb képet kaphassak.

Úgy gondoltam, hogy az elemzést érdekesebb az interjúk írott, letisztázott formája segítségével elemezni, és nem egyből a hangfelvétel után. Azért vélekedtem így, mert jobban átláthatóbbnak tartom ezt a módszert.

A beszélgetések átírásának is több formáját ismerjük, melyeket a mélységük szerint különböztetünk meg. Az első szint, ami a legfelületesebb, csak az interjú vázlatát jelenti. A második szint a társalgás egész és szó szerinti szövegét tartalmazza. A harmadik és a legmélyebb formátum már az interjú készítő saját jegyzeteit is magában foglalja, amiket a beszélgetés során jegyzetelt le magának.

Ezeket a megjegyzéseket (például az alany valamilyen furcsa cselekedete, vagy egy jelentőségteljes szemkontaktus az interjú alatt) vagy a szövegben lábjegyzet formájában elhelyezve, vagy az a szövegrész mellett (amire a jegyzet vonatkozik) szokás elhelyezni. Én mindenképpen az utolsó típusra törekszem, mivel, mint már említettem, fontosnak tartom a nonverbális kommunikáció jellegzetes jegyeit, mert sokkal több információhoz juttathat minket, mint amennyit a beszélgetőtársam szándékosan a tudomásomra szeretett volna juttatni.⁵⁵

Az interjúkban többnyire nem lehet az előre megtervezett vázlat kérdései alapján haladni, mert, ha esetleg túl szigorúan követnénk a kérdéseinket, fennáll annak a veszélye, hogy a beszélgetésben megnő a kérdező súlya, és így sérülhet a probléma teljes megvizsgálódásának az esélye. Mégis, kell, hogy legyen egy „kérdéssor” a legfontosabb kérdésekről, amelyek segítségével végig a kezeimben tarthatom a beszélgetést, elkerülve, hogy kérdezőből kérdezett legyek.

Zárásként még annyit tennék hozzá, hogy tisztában vagyok a dolgozatom „gyengességével” abban a tekintetben, hogy nem reprezentatív, inkább egy feltáró jellegű kutatást végeztem, mivel úgy gondolom, hogy talán egy jelentős problémára hívhatom fel a figyelmet írásom által, melynek vizsgálatával jobban megérthetjük a többségi

⁵⁵ Héra, Ligeti : 2006

társadalomból kizorultak kapcsolati nehézségeit. Úgy gondolom, hogy az interjú alanyok egyedi történeteikből, konfliktusaikból és az azok megértésére, megoldására tett cselekedeteik által nem csak az alanyok helyzetét ismerhetjük meg, hanem talán közvetve képet kaphatunk a velük együtt, a többségi társadalomból kizorult egyének problémáiról, és ennek felhasználásával lehetséges lehet a helyzetük jobbítására egy lehetséges stratégiát megtervezni.

IV. Interjúelemzés

IV.1 Interjú alanyok

Ebben a részben a beszélgetőtársaimról írok röviden, mivel hasznosnak tartom egy rövid bemutatást készíteni róluk az elemzés előtt. Egy pár kivételével mindenki vagy anonimitást kért, vagy pedig egyszerűen nem mondták meg a nevüket. A kivétel Lali és Panni, akik párkapcsolatából az esettanulmány írtam. Őket egy hajléktalan szálló előtt találtuk meg egy hajléktalan társammal, aki ismerte őket. Panni harminchét éves, ápolóként dolgozott, mielőtt hajléktalan lett. Ezek után ismerkedett meg a mostani barátjával. Gyorsan beszélt, szinte hadart, és feszültnek tűnt. Párja, Lali szinte az ellentéte volt. Nyugodtnak és magabiztosnak tűnt. Negyvennégy éves, szobafestőnek tanult, mielőtt hajléktalan lett. Négy gyermeke van, akikkel tartja is a kapcsolatot. Volt házasság, éppen válófélben volt.

A másik pár együtt él már több mint harminc éve, egy gyermekük van. A férfi egy baleset következtében maradandó károsodást szenvedett, szinte teljesen megvakult. Ennek következtében lettek hajléktalanok. Jelenleg mind a ketten munkát keresnek.

Az első pár férfi tagja, akivel találkoztam, kilenc éve hajléktalan, világbajnoki helyezést nyert biciklista volt korábban. Özvegy, korábbi felesége is sportoló volt. A korábbi kapcsolata nem igazán volt jó, ritkán találkoztak, szinte csak hivatalosan voltak férj és feleség. Mostani párját majdnem közvetlenül a hajléktalanná válása után ismerte meg, lassan nyolc éve vannak már együtt. A férfi saját bevallása szerint rászokott az itálra, elveszítette a korábbi önbizalmát. A nő vallásosnak tűnt, korban a férfihez illett. Jelenleg egy dél-pesti erdőben élnek elszigetelten, egy saját maguk készítette viskóban. A városba csak ételosztás esetén mennek be.

A következő pár férfi tagja rendelkezik gépész-technikusi szakmával, amivel nem tud elhelyezkedni. Jelenleg egy, a Máltai Szeretetszolgálat által szervezett tanfolyamon vesz részt, melynek végén elektro-technikai bontó végzettséget fog szerezni, melynek segítségével Németországban szeretne elhelyezkedni, ahol reményei szerint az ismerősei fogják segíteni a kezdeti időszakban. Ami érdekes volt, hogy magát egy lecsúszott „csavargónak” mondta. Számomra a csavargó szónak van egyfajta pozitív kicsengése, mert úgy tűnik, hogy a férfi, a nővel egyetértésben csak átmeneti állapotnak tekinti jelenlegi

helyzetét. Egyfajta „tapasztalatszerzésnek”, ami a körülmények miatt elkerülhetetlen volt. Párját nemrég ismerte meg, hamarosan albérletbe fognak költözni. A nő makacsnak és idegesnek jellemzi önmagát. Korábban egy élelmiszer gyárban volt műszakvezető, a gyár megszűnése után lett hajléktalan. A férfinél három évvel idősebb, és minden vágya, hogy visszakapaszkodjon, és megszűnjön a hajléktalan léte. Az albérletben ennek az esélynek a reménye csillant meg, ezt egyfajta első lépcsőfoknak tekinti, míg a jelenlegi helyzetét csupán időlegesnek. Kevésbé tűnt magabiztosnak, mint a jelenlegi párja.

Az utolsó kapcsolat tagjai a vitáik ellenére láthatóan szeretik egymást. Kinézetük alapján fiatalnak tűntek, körülbelül két éve lehetnek együtt. A „korábbi életükben” nem ismerték egymást, az utcán kerültek össze. Szeretnének munkát keresni, aztán albérletet költözni, illetve hosszabb távú terveik közt szerepel a családalapítás is.

IV.2. Közös kapcsolódási pontok

Dolgozatomban a hajléktalan párok párkapcsolati dinamikáját vizsgáltam, hogy milyen rejtett, vagy nem rejtett konfliktusok vannak jelen bennük, és ezek milyen módon befolyásolják az egyének kapcsolatait. A vizsgálatom egyik célja az volt, hogy megtudjam, megjelennek-e olyan motívumok az interjúkban, amelyek akár láthatatlanul is, de formálják a kapcsolatot és összefüggésbe hozhatóak a hajléktalanság speciális körülményeivel, mint például a nélkülözéssel, a létbizonytalansággal és az otthontalansággal. Úgy gondolom, hogy az interjúk készítése során találtam ilyen közös „kapcsolódási pontokat”, ezért a szakdolgozatom interjúelemzés részét két részre fogom osztani. Az első részben azokat az elemeket mutatom be, amik kapcsolatba hozhatók a hajléktalanság „állapotával”. Megvizsgálom, hogy ezek a párkapcsolatban konfliktust okozó tényezők valóban csak és kizárólag a többségi társadalomból kiszorultak egy speciális csoportjára vonatkoztathatóak-e, vagy esetleg általánosnak mondhatóak. Mint már említettem, véleményem szerint a léteznek ilyen elemek, és ezeket fogja az első rész tartalmazni.

Kutatásom második felében egy párkapcsolatot fogok bemutatni két szemszögből. Egy férfi és egy nő fog beszélni ugyanarról, mégis, mintha teljesen másról beszélnének. A véleményeik a kapcsolatukról jelentősen különböznek, amit ki is fejtettek a beszélgetések során. Az interjú külön-külön készült mind a nővel, mind a férfival, így egymást nem befolyásolhatták. Ezt a kapcsolatot fogom bemutatni a későbbiekben. Egyrészt azért tartom fontosnak ezt az interjút külön elemezni, mert ebben jelent meg egy olyan töréspont, amit a

férfi nem tudott a későbbiek során feldolgozni, és ez a probléma végighúzódik az egész kapcsolatukon rejtett konfliktusként, így generálva újabb és újabb vitákat. Ugyanakkor a köztük levő viszony meglepően hosszú életűnek bizonyul. A partnerek a két-háromnaponta kitörő vitákban vezetik le azt a feszültséget, ami korábban felgyülemlt bennük. Azonban ezekben a veszekedésekben valamilyen módon kielégülnek, és ezért maradnak együtt, úgy, hogy a valódi konfliktus nem kerül kibeszélésre, tehát a kapcsolatban nincsen nyílt kommunikáció, amit a férfi el is árul a „maga módján.”⁵⁶

A vitáik is általában hasonló módon oldódnak meg. A rangsorban magasabban pozícionált egyén (jelen esetben a férfi), bár véghez tudja vinni az akaratát (tehát végeredményben az alacsonyabb rangú fél elfogadta az álláspontját), ám a „legyőzött” partnerre továbbra is szüksége van, mivel a többségi társadalomból kiszorultakra jellemző a kapcsolatok nagyfokú hiánya.

Másrészt azért mutatom be ezt az esettanulmányt, mert úgy gondolom, hogy a párkapcsolatukban megjelenő gondjaik általában visszavezethetők a hajléktalanokat körülvevő általános problémákra, ezért hasznosnak tartom ebből a szempontból is megvizsgálni a kutatásom tárgyát.

Véleményem szerint négy olyan kapcsolatot formáló tényező jelenik meg rejtetten az interjúkban, amelyek összefüggésbe hozhatók a hajléktalanok helyzetével. Az egyik ilyen fontos elem a lelki instabilitás, az „idegesség”, és ezáltal annak a lehetősége, hogy a viták tettelegességig fajuljanak. Második ilyen jellemzőnek tartom a társas kapcsolatban megjelenő meglepően nagyfokú bizalmatlanságot a másik fél iránt. Ilyen motívum lehet még a többségi társadalom párkapcsolatainál a lényegesen nagyobb fokú „egymásra utaltság érzése” is. Negyedrészt, bár ez lehetséges, hogy az előbbiből fakad, a viták megoldódásának sajátos módja az, ami megjelenik majdnem mindegyik interjúban. Az első konfliktus forrásként jelenik meg a kapcsolatban, míg az összetartás a viták kimenetelét befolyásolja pozitív módon.

Úgy gondolom, hogy mind a négy egy töről fakad, az élet egy fordulópontjára lehet visszavezetni őket. Ez pedig az a töréspont az életben, mikor egy ember élete gyökerestül megváltozik. Ez pedig a hajléktalanná válás ténye, ami az élet egy olyan komoly és traumatikus történése, ami akár képes lehet a már kialakult személyiséggel rendelkező felnőtt emberek jellemét is megváltoztatni. Az életkörülmények ilyen drasztikus megváltozása magával hozza a karakter változását is, ami hol így, hol úgy csapódik le az

⁵⁶ Somlai : 1986

egyénben, de általánosságban elmondható, hogy az utcára kerülés miatti kudarc élmény hatására az egyén a korábbi önmagához képest sokkal labilisabb jellemű lesz. Hangulata, kedélyállapota nem marad hosszantartó és stabil, hanem pillanatok alatt felkaphatja a vizet, és az amúgy jelentéktelen okok miatt is pillanatok alatt heves vita alakulhat ki a hajléktalanok között. Vagy éppen ellenkezőleg, sokkal bátortalanabb, félénkebb lesz a korábbi önmagához képest. Az egyik beszélgetőtársam például a következőt válaszolta arra a kérdésemre, hogy megváltozott-e a jelleme, mióta hajléktalanná vált: „Meg...Merőben...Hát, nem mondom, hogy alkoholista lettem, de iszom. Meg a másik az, hogy könnyebben megsértődöm... **Úgy, mint a gyerek...{...} Gyengébb jellem lettem. Ha olyanom van... Bármin meg tudok sértődni. És tudom, hogy nincsen igazam, mégsem békülök hamar. Egyszerűen nem megy. Nem tudom, hogy miért.**” Úgy, mint egy gyerek... Számomra furcsa, hogy pont egy gyermekhez hasonlítja önmagát, mert a gyermek védelemre szorul, viszont a közösség által elfogadott társadalmi szerep szerint egy férfi nem mutatkozhat gyengének, vagy elesettnek. Ráadásul ezt az esendőséget, sértődékenységet mintegy tovább fokozva vallja be önmagáról, hogy gyengébb jellem lett. Ez az interjú a párja mellett lett lefolytatva, így nem csak egy „kívülállónak”, hanem a saját barátnőjének is vallott talán egy eddig soha ki nem mondott, de egyúttal mindkettőjük által tudott dolgot. Ez mellett az utolsó két mondata nagyon nagy kételkedésről ad számot a viselkedésével kapcsolatban.

Illetve itt idéznék még egy hölgyet, aki a következőt felelte nekem ugyanarra a kérdésemre, hogy változott-e valamit, mióta hajléktalan lett. *”Én bizonyos fokon igen egy az, hogy az ember megváltozik, mint ember, megváltozik mint jellem, jellemzésbe azt is el kell mondani, hogy olyan részen változik meg az ember, hogy egy kicsikét visszahúzóbb lesz egy kicsikét jobban bele fog tudni érezni a szegény embereknek az életébe, szociálisabb lesz.”* Kicsikét, és megint csak kicsikét... A szóismétlések gyakran utalnak valamire. Itt szerintem arra, hogy az alany nem csak, hogy nem visszahúzóbb lett, hanem a magabiztosságából is veszíthetett a hajléktalanná válása során. Ezen felül kitűnik, hogy nem önmagáról beszél, hanem általánosít. Ez is arra mutathat, hogy fél önmagáról beszélni, inkább egyfajta „sorsközösséget” vállal a hajléktalanokkal, mintegy „elbújva közöttük” a felelősség elől, hogy magáról, és csakis magáról beszéljen.

Ugyanőt idézve (mik a leggyakoribb problémák a hajléktalan párok körében): *”Nem tudom. Talán itt mindenki sokkal feszültebb, mint mások. Az emberek rossz szemmel nézik egymást. Idegesek, és többet veszekednek akár a barátnőjükkel is. Hamarabb kitörhet bármi, mint máshol... Akár egy szó, és bármi lehet”* Felmerül a kérdés, hogy vajon miért

lesznek idegesebbek az emberek az utcai élet során. Erre adhat választ egy férfi, akivel az interjúm kívül beszélgettem. Arra a kérdésemre, hogy szerinte léteznek-e állandó, visszavisszatérő problémák a hajléktalanok, és így a hajléktalan párok körében, azt mondta, hogy az emberek sokkal feszültebbek, ingerültebbek, mint mások. Úgy vélte, hogy sokkal hamarabb csattanhat el egy pofon, akár a nő részéről is, mint azt a „korábbi életében” gondolta volna. Megkérdeztem, hogy szerinte miért van ez így, miért lehet egy konfliktus egyetlen megoldása a tettegesség, miért nem lehet a nézeteltéréseket, konfliktusokat beszélgetéssel, vagy más módon megoldani. Azt válaszolta, (már felvételen kívül), hogy szerinte az utcai élet számukra sokkal keményebb terep, mint másoknak. A hajléktalanok csoportokba, úgynevezett bandákba tömörülnek, és védelmezik a területeiket. Mivel egy-egy teret a sajátjuknak tekintenek (állítása szerint ilyen banda „működik” a Moszkva téren, az Örs vezér téren, és a Batthyányi téren is), ezért minden „illegális behatolást” megtorolnak. Talán ezért fajulhat gyakrabban akár egy ártatlannak tűnő vita is tettegességbe

A legtöbb beszélgetőtársamban megvolt ez az „idegi feszültség”. Észrevettem, például, hogy az egyik alanyom az interjú során ritkán nézett a szemembe, idegesen tekintett jobbra-balra, gyakran nézett a párjára, mintegy segítségkérésképpen. Láthatóan feszült volt, annak ellenére, hogy az interjú előtt elmondtam, hogy ki vagyok, honnét jöttem, mi a beszélgetés célja, és azt is, hogy teljesen névtelen marad. Ezt mintegy bizonyítva még a nevét sem kérdeztem meg. Mindezek ellenére az interjú elején és a végén is rákérdezett, hogy biztosan nem lesz-e sem felismerhető, és, hogy az elkészült anyag semmiféleképpen nem fog a nyilvánosságra kerülni. Az interjú végeztével, miután kikapcsoltam a diktafont, próbáltam rákérdezni, hogy miért fél ennyire, de ő csak annyit felelt, hogy nem akarja, hogy a családja megtudja, hogy milyen sorsra jutott.

Másvalaki ezt mondta, a feszültséggel kapcsolatban: *„Talán az, hogy nem próbálnak kitartani egymás mellett. Hanem keresik a másokban a hibát, problémát, hogy ki tehet róla, vagy mit tudom én. Tehát legtöbbször általában vannak összetűzések... Ez miatt... **Hamar megunják egymást**, és nem is próbálkoznak tovább. Ennyi volt, inkább szenvednek, de nem csinálnak semmit.”* Úgy gondolom, hogy ez is az idegi feszültséget mutatja. Hamar megunják egymást egy párkapcsolatban. Számomra ez rendkívül furcsa.

Lehetséges, hogy az utcára kerülés okán megváltozott lelki stabilitás következményeképpen, de az általam vizsgált kapcsolatokban meglepően gyakori a másik iránt érzett bizalmatlanság. Számomra nagyon érdekes, hogy a megkérdezettek általában egymásra még csak nem is gondoltak úgy, mint egy lehetséges bizalmi társra, akinek

elmondhatják a legbelsőbb érzéseiket is, miközben az általam később kifejtett egymásra utaltság komoly konfliktuskezelő mechanizmusként hat. Az interjúm tartalmazott egy kérdést arra vonatkozóan, hogy probléma esetén kihez fordulna. Ezt a kérdést eredetileg a nyílt kommunikáció meglétének vagy hiányának a vizsgálatára tettem a kérdések közé, mivel arra számítottam, hogy csak azokban az esetekben fordul az egyén másvalakihez, és nem a párjához, amennyiben valamilyen rejtett konfliktus akadályozza a nyílt kommunikációt. Azonban a válaszok megdöbbentettek. Az esetek legnagyobb részében ugyanis a kérdezettek nem a párjukhoz fordultak segítségért, hanem megpróbálták maguk megoldani a saját gondjukat, esetleg egy transzcendens lényhez fordulnának „*Általában megpróbálom megoldani. Tehát önállóan menni, megcsinálni. Szeretek önállóskodni... Felnőtt vagyok, meg tudom oldani a problémáimat magam is. Minek zargassam különben is a páromat minden problémámmal. Van neki is bőven, nem kell neki még az enyém is*”

Egy férfi így válaszolt: „*Hát önmagamhoz. **De nincs akivel úgy...Az asszonyommal beszélek, beszélek róla, megemlítem, hogy mi a problémám. Ha megtudom, megoldom. Megoldom.***” *Nincsen nekem senkim.*” Érdekes, hogy az egyik legintimebb kapcsolatban nincs kivel megbeszélni a problémákat. Senkije nincsen. A senki egy nagyon szélsőséges érzelmeket jelölő szó, kétségbe esést és magányt mutat, miközben egy párkapcsolatban él. Vagy egy másik egyén a következőt válaszolta: „*A Jóistenhez, másra úgysem számíthatok Meg a páromhoz. Másra úgysem számíthatok. Kire is számíthatnék Magyarországon? Mindenki a saját dolgával van elfoglalva, és ott tesz keresztbe a másiknak, ahol tud. Nincs egy ember, aki egy kicsit is érdeklődnek, vagy segítene máson önzetlenül.*” Úgy gondolom, hogy ez a férfi csalódott, és ezt a csalódottságot mindenki másra kivetíti. A párja csak a Jóisten után következik, miközben egy kapcsolatban élő ember számára a másik kellene egy olyan személy, akiben maradéktalanul megbízhat, akire mindig, minden körülmények között számíthat. Végezetül még egy példát hoznék fel a lefolytatott beszélgetésekből: „*Hááát ha a Jóisten is így akarja és ad számomra olyan partnert, partnert, de barát is legyen egy füst alatt, háát **akkor, akkor nagyjából elegenden van. Rendkívül nehéz az ilyesmi.***”

Itt a teljes bizonytalanság figyelhető meg. Mind a sok a bizonytalanságot kifejező szó, mind az utolsó általam kiválasztott mondat erre utal. Ez még akkor is hatalmas kétséget fejezne ki, ha az illető nem élne párkapcsolatban, de így, hogy abban él, még nagyobb figyelmet érdemel. Ugyan ő később így fogalmaz, azzal kapcsolatban, hogy mennyi időt töltenek el együtt: „*hááát ez **sohasem** rajtunk múlik... hanem a mindenkori pillanatnyi adott helyzeten, ahogy alakulódik.*” Ez itt szerintem háritás a körülményektől

való függésre. Egy kapcsolatban mindig kell időt szánni a másikra, ennek hanyagolását nem lehet semmi másra fogni, mert ez soha nem lehet kifogás.

Úgy gondolom erre a bizalmatlanságra ugyancsak az általam már kifejtett töréspont, a hajléktalanná válás következtében kialakult személyiség változás adhat magyarázatot. Ezek a többszörösen hátrányos helyzetű egyéneknél az utcai élet kialakított egy olyan bizalmatlanságot a többiek iránt, ami nem (vagy csak „utolsó mentsvárként”) teszi lehetővé a teljes bizalmat a másik iránt, még akkor is, ha az a „másik” történetesen a párja.

Viszont a tettlegesség tényét sokkal „rugalmasabban” kezelik a hajléktalanok a párkapcsolatokban, mint mások. Számukra egy pofon, vagy egy rúgás teljesen megszokott eljárás az érzelmek kinyilvánítására, illetve a problémák (időleges) megoldására. Senkit sem ítélnék el a körükből, ha ilyesmiről hallanak. Teljesen természetesnek veszik, ha ilyesmi történik egy kapcsolatban. És ami érdekes volt, hogy teljesen nyíltan beszélnek is erről. Valaki például a következőképpen vallott egy, a párjával lefolytatott vitájukról: „*Sajnos igen (megváltozott, mióta hajléktalan). Gyorsabban eljár a kezem. Háát tudod, régebben is hirtelen haragú voltam, de talán nem ennyire. Ha felidegesítenek, pikk-pakk elvesztem a fejem, és ütök. Még néha a nőmet is. De tudja, hogy nem úgy gondolom... Meg abban ő is hibás. Olyanokat vág a fejemhez. Hogy nincs munkám. Hogy így élünk. De ő sem csinál semmit... De aztán megnyugszom.... Tudja, hogy milyen vagyok, megnyugszunk, és minden megy tovább...*” Itt már a tettlegesség nyíltan szóba kerül. Viszont a férfi rögtön utána mentegeti magát. Nem úgy gondolja, a párja is legalább ugyanannyira felelős a tetteiért, mint ő maga. Igazságtalanságokat vág a fejébe, ő sem dolgozik, mégis számon kéri rajta az életszínvonalukat. Az utolsó mondat nagyon furcsa. És minden megy tovább. Olyan érzést kelt, mintha a beszélő belenyugodna, az életébe, egyfajta fásultság vett volna rajta elő, és már nincs is kedve változtatni a dolgok menetén. Úgy gondolom ez a felfokozott idegállapot a hajléktalan lét egyik velejárója. A kirekesztettség, a korábbi élet elvesztése miatt felgyülemlett stressz, az utca”kegyetlen törvényei” miatt az ingerküszöb lecsökken, és sokkal több minden elfogadható eljárásnak minősülhet, mint a többségi társadalomban. Ami „ott” nem szabad és elítélendő, az „itt” engedélyezett, sőt esetleg hasznos is lehet a feszültség levezetése érdekében. Ezt mutatja a fentebb példaként hozott férfi párja is ebben a kijelentésében, amivel arra felel, hogy ki szokta kezdeményezni a békülést: „*sokszor igazam van, szerintem. Csak hát tudom, hogy hülyeségeken kapom fel a vizet, és hülyeségeken meg miért vitatkozzunk, nem igaz? Úgyis mindig annyi bajunk van, ha még veszekszünk is, azzal csak rosszabb.*” Tehát ő kezdi a

békülést, mert „hülyeségeken kapja fel a vizet. Az interjúban meg sem említi, hogy a párja néha megüti.

Az általam megkérdezett párok esetében nem jellemző a „sűrű” partner csere. Általában a kapcsolatok hosszú életűek, akármilyen is legyen a párkapcsolat minősége. Úgy tűnhet, hogy a legyenek akármilyenek a viták, indulatosak vagy hüvösek, történhetnek akár hetente vagy naponta, a felek kitartanak egymás mellett. Még a bántalmazott fél sem akar mindenáron „szabadulni” agresszív párjától. Úgy tűnik, hogy a rejtett konfliktus sem mérgezi minden esetben a kapcsolatot. Lehetséges, hogy a heves ellentétek nem járnak együtt a megoldással, viszont nem jellemző, hogy egyre jobban rombolnák a kapcsolatot. Az interjúk során nem találtam arra utaló jeleket, hogy a partnerek közt mélyülne a szakadék, illetve arra sem, hogy egyre jobban eltávolodnának egymástól.

Úgy gondolom, hogy ennek a többségi társadalom kapcsolataitól eltérő jellemzőnek a gyökere ugyancsak a hajléktalanságban keresendő. Mint ahogy a szakdolgozatom elméleti áttekintésben már rámutattam, miután (jelen esetben az okok elhanyagolhatóak) az egyén hajléktalanná válik, a kapcsolati tőkéi, a társas kapcsolatai nagy része megszakad, és az egyén hirtelen egyedül marad a megváltozott életében. Azonban, mivel az ember társas lény, szüksége van új kapcsolatokra, barátokra, illetve párkapcsolatra egyaránt. Az utcán töltött évek során labilis idegzetű lesz, ezért lehetséges, hogy a változásra már kevésbé lesz képes. Ha kialakul egy társas kapcsolata (akár baráti; akár intim, párkapcsolat), azt mindenáron és a végsőkig őrizni szeretné. A többségi társadalom általi kirekesztettség érzése szilárdíthatja meg a társas kapcsolatokat a hajléktalanok körében, akármilyen minőségűek is. Megnö az egymásra utaltság érzése, „hogyan valakire szükség van, akiben megbízhat, akire számíthat”. Ez az érzés fonja szorosabbra a kapcsolatokat, legyenek azok bármilyen típusúak. Egyfajta láthatatlan kapocsként fogja össze a párokat, és képes „felülírni” a konfliktusok jelentős részét. És szerintem ez az érzés ad erőt arra, hogy esetleg figyelmen kívül hagyja a gyakori veszekedéseket, az egyik fél a másik fél esetleges bántalmazását, azt, hogy elviselje, hogy „szájba verjék, meg néha bele rúgjanak.” Mert ez még mindig jobb a magánynál, mint, hogy senkije ne legyen, és egyedül maradjon.

Az egyik interjúalanyom például azt mesélte nekem a kapcsolatáról, hogy *hááát {...} egy kicsit kedvezőbb a változás, egy kicsit kedvezőbb, mint amilyen az előző kapcsolatom volt. {...} hááát legalábbis én is azt hallom főleg tőle, végül is azt mondom, hogy nekem így kedvezőbb, mint ami volt kapcsolatom. De az sem volt nagyon rossz volt. Ez hááát jobb. Jobb.*” Érdekes, hogy a nő a leginkább a kedvezőbb szavakat használta a párkapcsolatának leírásakor. Úgy gondolom, amennyiben egy szerelmi kapcsolatot szeretnénk leírni nem a

legmegfelelőbb kifejezés a „kedvezőbb”. Ebben a kontextusban inkább úgy tűnik, mintha egy üzleti kapcsolatot, vagy valamilyen szintű érdekkapcsolatot határozna meg kéresemre a nő. Nem tagadom, és lehet, hogy ő úgy is érzi, hogy tiszta érzelmek fűzik a párjához, de véleményem szerint a tudat alatt a valakihez tartozás, a magánytól való félelem is meghúzódhat. Erre utalhat többek közt a határozatlansága is. A „hát” töltelékszó elnyújtása és gyakori használata, a kedvezőbb kifejezés szóvégi b megnyújtása mind-mind az időhúzást segítik elő. A nő tudat alatt nem biztos az érzéseiben, talán sejti, hogy nem csak és kizárólag érzelmek kötik össze a párjával, ezért habozik, és ezért lassabb a kifejezés módja. Talán a legerősebb „bizonyítékom” az érzelmek „tisztasága” ellen, hogy a nő folyamatosan a volt kapcsolatához képest határozza meg a mostanit. Úgy gondolom, amennyiben valóban szeretné a párját, úgy nem egy korábbi kapcsolata lenne a kiindulópont, az origo a jelenlegi meghatározásához, hanem vagy fordítva, vagy pedig inkább úgy fejezné ki magát, hogy a jelenlegi kapcsolata önmagában állna, és semmihez sem viszonyítva értékelné azt. Ráadásul a végén a jobb ilyen közeli ismétlésével mintha meg is akarná magát erősíteni, hogy a mostani kapcsolata ideálisabb a számára.

Ezek a rejtett érzelmek megjelennek a párjánál is, mikor róla beszél. *„Jó asszony... Aranyos... Kedves hozzám. És erre még egy hajléktalannak szüksége van. És szeretetre. Nem többre, csak szeretetre... Más talán nem is fontos. Na meg a törődést. Örülök, hogy van nekem. Megnyugtató. Jó. Jól megvagyunk.”* Véleményem szerint, amennyiben pontosan tisztában vagyunk egy hozzánk közel álló személy iránti kapcsolatunkról, és jellemezni akarnánk azt, akkor olyan tulajdonságokat emelnénk ki, amelyekkel az említett személyt mutatnánk meg, és nem olyan tulajdonságokat, amelyekkel a hozzánk való viszonyát fejezzük ki. Szeretni ugyanis az egyént lehet, és nem azt, ahogy kapcsolódik hozzánk. Jól megvagyunk. Számomra ez olyan semlegesnek tűnik. Jól megvagyunk, de ugyanilyen jól meglennék akár valaki mással is, nem feltétlenül rá van szükségem. Bárki más jó lehet.

Ráadásul csupán csak két rövid kifejezéssel illeti a nőt, a következőkben már áttér olyan dolgokra, amikre egy hajléktalannak szüksége van. Ezenkívül nem azt mondja, hogy „Kedves hozzám, és erre **szükségem** van”, hanem inkább általánosít egy meghatározhatatlan alanyra (még egy hajléktalannak is). Ebből arra is lehet következtetni, hogy a férfinak leginkább talán nem is pontosan a mostani párjára van szüksége, hanem csupán csak egy olyan társra, aki kedves hozzá.

Bár mindketten elégedettek a kapcsolattal, mégis feltűnik számomra néhány repedés a viszonyukon. Először is, a férfi szerint hétköznap reggel nyolc órától egész nap együtt

vannak egészen este hatig, és kielégítőnek találja a beszélgetések mennyiségét. Ezzel szemben a nő szerint ez állandóan változik a külső körülményektől függően. Itt viszont önellentmondásba keveredik, mert így folytatja: „*Sohasem, legalábbis úgy állítjuk magunknak, hogy nem rajtunk múlik, hanem a páromon múlik. Rajta múlik. Mert rajta múlik. Hogy, ahogy, ahogy hát őrajta múlik, őrajta múlik.*” Múlik, múlik, őrajta múlik, őrajta múlik. A mondat végi ismétlések ilyen fokú használata azáltal, hogy ilyen közvetlenül és feltűnően jelenik meg a beszélgetés során, talán egy vád is a férfi irányába. Hogy nem tesz meg mindent, hogy együtt lehessen vele, miközben ő igényelné a társaságát, és a beszélgetéseket. Így folytatja: „*Azért ez Istennek legyen hála, én legalábbis soha nem vagyok elégedett. Nem úgy érve, hogy na azért, mert zsugori vagyok, vagy valami... {...} Én a magam részéről legalábbis biztos vagyok benne, hogy nem elegendőt (beszélgetnek)*” Többek közt ebben a kapcsolatban is nyíltan látszik a nyílt kommunikáció teljes hiánya. Nem tartja magát önzőnek, hogy vele és csakis vele törődjön a párja, de mindenféleképpen többet vár(na) el tőle.

Visszatérve a „társas magányra”, elmondanám, hogy a párok tagjai ráadásul az együtt töltött nehéz és viszontagságos évek során törvényszerűen egymáshoz csiszolódnak. Megszokják egymás tulajdonságait, rigolyáit, kiismerik a másikat, és tudják, hogy milyen helyzetben, hogy fog viselkedni a másik. Megszokják a párjukat, és mivel ki nem mondottan bár, de lényegesen függnek is egymástól, a szeretett érzése a nyomás alatt meg is erősödik, miáltal egy ütés vagy rúgás alól könnyen felmenthetővé válik az agresszív fél.

Azonban ez a kölcsönös függés egy érdekes vonatkozást ad a hajléktalan párkapcsolatoknak, ami szerintem a harmadik közös vonás az általam vizsgált párok esetében. Ugyanis a többségi társadalomban nem ennyire „kötöttek” a kapcsolatok. Könnyebben alakulhatnak ki (kevésbé nagy a magány érzése, kisebb lehet az inger az új kapcsolatokra), de könnyebben is szűnhetnek meg. Ezáltal rengeteg konfliktus megoldási stratégia alakul ki, amik közül az egyének szabadon dönthetnek, hogy melyiket alkalmazzák egy adott helyzetben. Nagyobb lehet az esély a nyílt kommunikációra és a konstruktív megoldási technikákra egyaránt. Ennek köszönhetően a viták kimenetele is sokféle lehet. Lehetséges egy tényleges konstruktív megoldás, mikor a vitát úgy zárják le a felek, hogy annak eredményét kölcsönösen és maradéktalanul elfogadják, megtörténhet, hogy a veszekedés végleges szakítással, az egyik fél a kapcsolatból való kilépésével végződik, és még számtalan végkimenetel válhat valóra az aktuális helyzettől függően.

A hajléktalanoknál az interjún alapuló megfigyelésem alapján viszont ez nem így működik. Úgy gondolom, hogy ezekben az esetekben a felek vagy tisztában vannak vele,

vagy nem, de nem használnak annyi megoldási stratégiát, mint amennyivel rendelkezhetnének. A viták stílusától, hangnemétől függetlenül általában a konfliktus nem kerül kibeszélésre (nincs valódi, nyílt kommunikáció), hanem inkább lényegében függőben hagyják a veszekedést, és később úgy tesznek, mintha mi sem történt volna. Az egyik nő alanyom így mesélt erről: *„hogya ki kezdeményezi a békülést? Passz... igazából senki... Vagy mindkettőnk. Tudod, egy idő után, mikor mindketten lenyugodtunk, újra találkozunk valahol, és elfelejtjük az egészet... Szeretem őt, hát minek veszekedjünk akkor, nem?”* Vagy egy másik férfi ugyanerről: *„Általában ő, de én sem haragszom rá ám... Mondok baromságokat, de tudja, hogy nem gondolom azokat komolyan, na... Tudja, hogy, ha ideges vagyok, beszélek össze-vissza. De ezeket nem gondolom komolyan. És ezt ő is tudja. Csak néha elkap... És olyankor beszélek össze-vissza.”* Így békülnek ki: *„Semmi, két puszi. Aztán megmondjuk, hogy ilyen hülyeségen ne veszekedjünk már. És annál értékesebb ez a kapcsolat, hogy elrontsuk ilyen hülyeségekkel, és ezt ő is nagyon jól tudja, ő se egy buta nő.”* Egy hölgy így mesél: *„De nem gyakran szoktunk úgy ordibálni egymással. Megegy, de akkor a másikunk hamar rendreutasítja a másikat, hogy csöndesítse már le magát. És akkor elcsöndesedünk.”* Mind-mind arra példa, hogy akármilyen is történik, valódi kibékülés csak nagyon ritkán történik meg, általában befejezik valahol a vitát, és „hirtelen” kibékülnek egymással

Úgy gondolom azonban, hogy ez nem biztos, hogy jó stratégia, inkább csak a társadalmi helyzetből való függés miatt kényszerülnek bele az egyének esetleg egy olyan kapcsolatba, amelyek csak tüneti kezelést adnak a jelenlegi helyzetükre, tényleges megoldást nem jelentenek. Itt szeretnék felhozni egy újabb példát: Valaki így válaszolt arra, hogy van-e olyan személy a kapcsolatban, aki esetleg könnyebben békülne: *„Persze mindig vagy ő vagy én ez változó, de inkább mind a ketten próbálunk utána kompromisszumra jutni. Egymásra nézünk, és már tudjuk, hogy nincs harag. Tehát **nincs nálunk haragtartás. Szerencsére**”* Jól megmutatkozik itt is, hogy a felek nem igazán a probléma megoldására törekednek, hanem arra, hogy a veszekedéseikben levezessék a feszültséget. Az ok majdnem mindegy, mert a békülés gyorsan megy. Bár megpróbálnak kompromisszumra jutni, de inkább csak egymásra néznek, és nincs harag... Vagy egy másik pár másik tagja ugyanerre a kérdésre így válaszolt: *„Oda vissza alapon. Mikor, hogy van, amikor én, és van, amikor ő. Nem tudom, hogy ki miért, de valamikor én megyek oda, oda hozzá, hogy ne haragudjon, valamikor meg ő. Ez változó, mindig más.”* Ez is a fentebb elmondottakat igazolja, tehát, hogy az ok majdhogynem mindegy, a békülések hamar megtörténnek.

Az általam megismert párok esetében a viták menete jól felvázolható a következőképpen. Kialakul egy probléma (vagy felszínre tör ismét egy már korábban is jelen lévő rejtett konfliktus), a felek a vérmérsékletük szerint vitatkoznak, majd mikor már kifogytak az érvekből és a szavakból, elválnak, hogy később találkozhassanak, és, mintha mi sem történt volna, ott folytassák a kapcsolatukat, ahol a veszekedés előtt abba hagyták. Általában azonban a felszínen ezt mind a ketten úgy élik meg, hogy nem a másikat hibáztatják, hanem a körülményeket, a nélkülözést, vagy azzal védik a másik felet, hogy nem úgy gondolta, nem gondolta komolyan. Holott lehetséges, hogy csak a sajátos helyzetükből adódóan vannak még együtt, hogy csökkentsék a társas kapcsolati igényüket és a magányukat, miközben a rejtett konfliktus a háttérben még továbbra is fennáll, és csak a „kölcsonös egymásra utaltság érzése” tartja fenn, mozgatja a kapcsolatot.

Feltűnő azonban, hogy ez az érzés milyen erős, hiszen az általam megismert kapcsolatok kivétel nélkül öt évnél hosszabb időtartalmúak, miközben a beszélgetőtársaim nagy része a fentebb már említett „megoldási stratégiával szokott élni.” Úgy tűnik, hogy a kirekesztettség érzése nagyon erős lehet a hajléktalanokban, hogy nem mernek, vagy esetleg nem akarnak kilépni egy kívülről esetleg rossz kapcsolatnak is látszó viszonyból, kockáztatva ezzel az időleges magányt.

Úgy gondolom, hogy a hajléktalan életforma átalakítja a kapcsolatok dinamikáját, és ezáltal merőben eltérő struktúrájúak lesznek a társas viszonyok. A kapcsolatban esetlegesen jelenlévő dominanciára is kihatással van ez a „társas függőség”. Amennyiben meg is jelent az interjúk során a domináns fél, az általam vizsgált esetekben másképp néz ki, mint ahogy azt a szakirodalomban megismertem. Példaként említeném meg, hogy azokban a többségi társadalomban élő pároknál, ahol létezik egy kapcsolati hierarchia a felek közt, tehát az egyik fél uralja a kapcsolatot a másik fél kárára, gyakran megjelenik a nulla összegű játék, melyben mindkét fél a teljes győzelemre, és a másik vereségére törekszik. Jellemzőek erre a vitákra, hogy nem a konstruktív megoldások irányába „mozognak”, de azok a párok, akik már eljutottak idáig, már nem is keresik a valódi megoldást. Valójában nem is tehetnék, mivel ezekben az esetekben a nyílt kommunikáció teljes hiánya mutatkozik meg, miközben a rejtett konfliktusok már olyan szinten elmérgesítették a viszonyt, hogy gyakorlatilag a valódi megoldás (a kapcsolat felbontásán kívül) már nem nagyon van.

Ezek az esetek viszont a hajléktalanoknál másképp működnek. Felismertem két olyan kapcsolatot, ahol a domináns fél megmutatkozik, ám a viták során valójában egyáltalán nem törekednek a felek a teljes győzelemre és ezáltal a másik fél teljes

vereségére. Az egyik ilyen esetet hosszabban elemzem az esettanulmányomban, míg a másik esetben három helyen tűntek fel az esetleges dominancia jegyei. Az egyik ilyen jel lehetett, hogy amikor a férfi arról beszélt, hogy ki akar menni Németországba dolgozni, akkor a nő hirtelen közbevágott, hogy azért ezt meg kell gondolni, mire a férfi mindenfajta reagálás nélkül folytatta tovább a válaszadást. A második talán ebből az idézetből tűnik ki, mikor a párja mesélt arról, hogy ki szokott korábban békülni. *„Talán én. Pedig sokszor igazam van, szerintem. Csak hát tudom, hogy hülyeségeken kapom fel a vizet, és hülyeségeken meg miért vitatkozzunk, nem igaz? Úgyis mindig annyi bajunk van, ha még veszekszünk is, azzal csak rosszabb.”* Sokszor igaza van, de az okok „hülyeségek”. Úgy gondolom, hogy a nő esetleg nem pontosan azt fogalmazta meg nekem, amit valójában mondani akart nekem. Erre utalhat a visszakérdezés is, ami határozatlanságot fejez ki. Ő sem biztos benne, hogy nem jogosan kapja fel a vizet. A harmadiknak dominanciára utaló jelnek nincsen semmi nyoma, „csak” annyi, hogy a nő hajlandó lett volna egyedül nyilatkozni, de a férfi határozottan ellenezte, hogy kettesben készítsük el az interjút, amit kényelmesen hátradőlve hallgatott végig, míg a nő a térdeire támaszkodva, előre dőlve válaszolt a kérdéseimre, gyakran rápillantva a párjára. Egyébként a nő válaszolt először.

Lehetséges, hogy a konfliktusok kirobbanásai heves indulatokat szítanak, és lehet, hogy egy „kívülálló” számára úgy tűnhet, hogy a veszekedés már-már az esetleg brutalitás határán ingadozik, de, mint már korábban jeleztem, a hajléktalanok körében egy-egy durvább kifejezés, vagy egy-egy ütés vagy rúgás még nem a „világ vége”. Miután a felek már nem tudnak mit mondani vagy tenni, vagy egyből kibékülnek, vagy pedig elmennek egy ideig egymástól, járják a várost, a barátaikkal találkoznak, majd egy kialakult vagy megbeszélte helyen találkoznak, és, mintha mi sem történt volna, ott folytatják a kapcsolatukat, ahol a vita előtt abbahagyták egészen a következőig. A domináns fél a hajléktalanok körében ugyanolyan megértő és megbocsátó, mint az alárendelt fél. Nem törekszik arra, hogy teljesen legyőzze partnerét, és bár véghez tudja vinni az akaratát (tehát végeredményben az alacsonyabb rangú fél elfogadja az álláspontját), ám a „legyőzött” partnerre továbbra is szüksége van. Szükség van rá, mert különben még elesettebbnek, magányosabbnak érzi magát, mint vele. Valójában nem akarják felbontani a kapcsolatot (vagy csak nagyon ritkán), mert ez kielégíti kapcsolati szükségletüket.

Kutatásom ezen részében bemutattam, hogy vannak közös kapcsolati elemek a hajléktalan párokban, és azok eredete leginkább a hajléktalanság körülményeiben keresendő. Úgy gondolom, hogy az interjúkból kiválasztott részek segítségével jobban

bemutathattam, hogy gondolkoznak ezek az emberek a párkapcsolatokról, és azon keresztül a társadalomról, illetve a bővebb társas viszonyokról.

IV.3. Esettanulmány

A kutatásom befejezéseként egy általam kiválasztott pár beszélgetését fogom elemezni. Úgy gondolom, hogy az összehasonlító elemzésem után érdemes egy hajléktalan pár kapcsolatát mélyebben is megismerni, mivel a korábbiakban már bebizonyosodott, hogy vannak olyan elemek, amelyek a fedélnélküli lét viszontagságaiból eredeztethetőek. Az elemzésemben a kérdésekre adott válaszaikat egymás mellé helyezve fogom bemutatni többek közt a kapcsolatban kialakult töréspont fontosságát, illetve a párkapcsolati dominancia szembetűnő jeleit. Úgy gondolom, azzal, hogy együtt mutatom be az azonos kérdésre adott válaszaikat, jobban felismerhetőek azok ellentétek, melyek bemutatására a következőkben törekszem.

A kiválasztott pár tagjaival (Lalival és Pannival) készített beszélgetések véleményem szerint jól tükrözhetik a többi hajléktalan párkapcsolat problémáit, nehézségeit, amelyek jelentősen eltérnek a többségi társadalom ugyanilyen konfliktusaitól. A Lalival készült interjúban jól láthatóan mutatkozik meg egy, a kapcsolati életében bekövetkezett töréspont, amelyet nem tudott elfelejteni, csak száműzni az elméje egy rejtett zugába. Amely így feldolgozatlan maradt, és továbbra is nagy hatással van az életére. Úgy gondolom, hogy többek közt a nyílt kommunikáció hiánya lehet a magyarázat arra, hogy miért nem sikerült ezt megbeszélniük, mely segítségével talán a súrlódások nagy részét elkerülhetnék.

Véleményem szerint a kapcsolatban kialakult egy hierarchia, melyben Lali a domináns, míg Panni az alárendelt fél, miközben, ezzel egyikük sincs tisztában. Mint már korábban kitértem rá, a hajléktalanok körében is megtalálható a kapcsolati dominancia, azonban körükben ez nem annyira meghatározó mint a többségi társadalomban. A domináns félnek ugyanis körülbelül ugyanannyira fontos az alárendelt fél, mint fordítva. Ebben az esetben azonban úgy gondolom, hogy Panni részéről egy erőteljesebb függés figyelhető meg a párja irányába, míg ezt ő egyáltalán nem érzékeli, sőt, mintha ő kevésbé érezné szorosabbnak ezt a kapcsolatot, mint a párja. Úgy gondolom, hogy ez lehet a másik ok, amiért nem működik teljesen jól a kapcsolatuk.

Az alá-, fölé rendelt viszony már a beszélgetésünk alatt is szembetűnő volt. Szerencsére a nonverbális kommunikációjuk sokat elárult már az interjúk közben is mind róluk, mind a kapcsolatukról. A férfi viselkedésében azzal, hogy a beszélgetésünk folyamán többször is rágyújtott, ami talán pont az idegességét mutathatja, de a cigaretta sodrásán és a rágyújtás módján egyfajta ünnepélyességet, rítust véltem felfedezni, ami az

esetleges idegességének ellentmondott. Minden egyes mozdulata, mondata megfontolt, és lassú volt. A kérdések után gyakran felnézett az égre, „elbambult”, komótosan kifújta a füstöt. Érződött rajta, hogy minden egyes válaszában eltöpreng, megfontolja azokat, és csak utána válaszolt. Ezzel szemben Pannin látszott, hogy feszült volt, gyorsan, általában gondolkodás nélkül válaszolt a kérdéseimre. Többször idegesen felnevetett próbálta leplezni, hogy zavarban érzi magát, szinte gondolkodás nélkül válaszolt a kérdéseimre.

Ráadásul ez az érzésem az első mondatok után még inkább erősödött, ugyanis, mind Panni, mind Lali akaratukon kívül sokatmondóan válaszoltak az egymás bemutatását célzó kérdéseimre. Panni válasza a lényegét kiemelve a következőt tartalmazza. *„Nagyon jó (ember Lali). Hát mi már régen együtt vagyunk. Vannak viták, mint mindenhol. Most ez természetes. {...} Hát ha úgy van, akkor ideges. Ha valami nem jön össze... A hajléktalanság ezt teszi az emberrel. Amúgy jó ember. Ha összejön minden, akkor nagyon jó, most már..”*. Arra kértem, hogy jellemezze a párját, de ő már a második mondat után rátért a hozzá fűződő viszonyára. Ez a legtöbb esetben a domináns szerepre utalhat („ő az enyém, és hozzám tartozik”, illetve a „birtoklás” motívumokra gondolok), ám itt nem ez figyelhető meg, hanem talán éppen az ellenkezője, az alárendelt szerepe. Ezt azért gondolom így, mert a következő mondatában már szinte mentegeti is a kapcsolatot, amely talán nem is annyira jó, mint amennyire a felszínen gondolhatja. Persze, hogy vannak vitáik. Ez tény. De hol nincsen? Teszi fel azt a kérdést, amire én egyáltalán nem is utaltam. Véleményem szerint esetleg ő függ Lalitól, tudat alatt fél, hogy a viták azt jelezhetik, hogy valami nincs rendben. Retteg, hogy elveszítheti, ezáltal egyedül marad, ezért általánosít, ezért mondja azt, hogy természetes, hogy vannak vitáik, hiszen ők sem különböznek másoktól, ez teljesen természetes. Kitér rá, hogy gyakran ideges a párja, de ezt sem a személyiségjegyeként értékeli, hanem a körülményekre fogja, hiszen a hajléktalanok idegesek, a körülmények rosszak, nagyon nehéz boldogulni ebben az életben. Ezenkívül feltűnően sokat használja a „ha” szót, amely ugyancsak bizonytalanságot, idegességet feltételez.

Ezzel szemben a párja meglepően furcsa választ ad ugyanerre a kérdésre. *„Milyen? Hülye. Egyre hülyébb... Ő is ideges, amit mondjuk megérttek. Az biztos, hogy amióta hajléktalan lett, ő is egyre idegesebb. Nem úgy reagálja le a dolgokat, ingerültebb...”* Pannival ellentétben rajta érződik a magabiztosság. Főlényben érzi magát, aminek többféleképpen is megmutatkozik, minden válaszában jelen van a higgadtság.

Elsőként rögtön a nyíltságával, hogy „egyből lehülyézi” a párját. Ennek azonban ellentmondhat az, amit már korábban kifejtettem, hogy a kirekesztettség, a korábbi élet

elvesztése miatt felgyülemlett stressz, az utca "kegyetlen törvényei" miatt az ingerküszöb lecsökken, és sokkal több minden elfogadható eljárásnak minősülhet, mint a többségi társadalomban. Ami „ott” nem szabad és elítélendő, az „itt” engedélyezett, sőt esetleg hasznos is lehet a feszültség levezetése érdekében. Azonban tovább olvasva a szöveget kitűnik, hogy nem biztos, hogy erről van szó. Ő is azt mondja Panniról, amit ő róla (hogy gyakran ideges), de míg Panni megpróbálja menteni a párját azzal, hogy ezt a körülmények „számlájára írja”, addig Lali nem ezt csinálja. Nem menti fel azzal, hogy azért idegesebb, mert hajléktalan, hanem egyszerűen elmondja, hogy nem megfelelően reagál dolgokra. Itt szerintem nyoma sincs annak, hogy mentegezni próbálná. Talán csak elfogadja, mint egy megváltoztathatatlan tény, aminek az oka őt egyáltalán nem érdekli.

A következő kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy miként jellemzik a kapcsolatukat. Panni a következőket mondta el: „**Jóban, rosszban, mindenben. Mindenben összetartunk. Az biztos. {...} De azért akármilyen is van, akkor abba mindenbe összetartunk. {...} kiállunk egymás mellett. Nem tudok most rosszat mondani, mert tényleg...**” A férfi a következőket tartotta érdemesnek elmondani a kapcsolatukról: „**Tíz éve vagyunk együtt. Amikor elköltöztem a családtól, akkor költöztem a vonatszállóra. Ott ismerkedtünk meg a Pannival. {...} Én elmondtam, hogy mire számítson. Hogy van feleségem, meg négy gyerekem {...} Szóval döntse el... {...} És akkor összejöttünk.**” A nő válasza tele van érzellemmel, és szélsőségekkel. Jóban-rosszban. Mindenben, akármilyen. Nem tudok. Az érzelmmel teli szavak ilyen gyakori használata, és szószerinti ismétlése (mindenben, mindenben összetartunk) arra enged következtetni, hogy talán ebben az esetben nem csak a magányt szeretné még tudat alatt is elkerülni, hanem valóban szereti a férfit. Ráadásul biztos benne, hogy a férfi is így gondolja, mert őt is folyamatosan „belevonja” a cselekvést jelölő szavakba (Összetartunk, kiállunk). Ezzel szemben Lali hidegen és tárgyilagosan elmondja a megismerkedésük történetét, illetve megint csak a fölényt mutatja meg azzal, hogy elsorolja a feltételeket (el kell fogadnia, hogy neki felesége, négy gyereke van), ami alapján Panni döntse el, hogy mit akar. Ő ezeket elmondta, innentől a döntés nem az ő kezében van, neki mindegy, hogyan lesz a továbbiakban. És akkor összejöttek. Minden érzelmi megnyilvánulás nélkül bejelenti. Úgy gondolom ennél a kérdésnél nagyon jól megmutatkozik Lali „érzelmi fölénye”.

Igen érdekes válaszokat kaptam arra, hogy mennyi időt töltenek kettesben egy nap. Előbb Panni válasza: „**{...} egész nap mászkálunk, {...} de amúgy kettesben, amikor együttalszunk, amit úgy tényleg csak kettesben. {...} Szükségünk van arra, hogy mással is... {...} Azért most ha úgy belegondolok, azért jobban szeretném, ha albérletben**

lagnánk. {...} mint minden más normális pár, aztán csak kettesben... Még ha más nem, TV-t nézünk, vagy főzök. Hiányzik... De amúgy tényleg, amit együtt vagyunk... csak nem úgy, ahogy én akarnám. {...}” A nő láthatólag vívódik a válasszal. Szinte az egész napot együtt töltik, de valami mégsem az igazi. Mert igazából csak akkor vannak valóban kettesben, mikor együtt alszanak. Ez a nyílt kommunikáció hiányára utal, mivel sem akkor nem beszélgetnek egymással egymásról mikor alszanak, sem amikor nap közben együtt vannak. Együtt élnek, de nem egymásért. Először úgy gondolja, hogy mindkettőjüknek szükségük van rá, hogy mással is találkozzanak, mégis a következőkben már visszakozik. Szeretné, hogy legyen egy saját helyük, egy albérletük, ahová visszahúzódhatnak, ahol csak egymással törődhetnek és beszélgethetnek anélkül, hogy bárki is megzavarná őket, akár, mint egy „normális pár”. A tévzés és a főzés említése is egy más élet utáni sóvárgásra utalhat. Mindkettő olyan hétköznapi tevékenységek, amelyek több dolgot is szimbolizálnak. Egyrészt ezek a cselekvések olyan hétköznapi tettek, amelyek mindennaposak egy „hétköznapi pár” esetében, mégis éppen az „átlagosságot” jelentik Panni számára, azt, ami úgy hiányzik neki. Másrészt viszont a főzés a másik iránti gondoskodást, a tévzés pedig azt a biztonságot képviseli, amire szerintem a nőnek szüksége van. A válasz végén pedig újfent megerősíti, hogy bár sokat vannak együtt, ez az együttlét azonban nem teljes, inkább „egymás mellettséget” jelent. Ezt a későbbiekben talán még jobban kifejti. *„Úgy, mint azt hogy én most magával, {...} Úgy nem. Így, mint hogy sétálgatni és közben beszélni, azt persze. De az, hogy mint magának... Úgy nem.”*

Többször kihangsúlyozza, hogy beszélgetéseik inkább felszínesek, és a komoly témák nem igazán kerülnek szóba. Séta közben beszélgetnek, hiszen ez természetes, de ezek inkább talán csak a kínos csöndek elkerülése miatt jönnek létre. Véleményem szerint Berne ezt nevezi időtöltéseknek. Bár ő azt írja, hogy az időtöltések olyan társalgások, ahol a felek nem ismerik jól egymást, és a közösen ismert és társadalmilag elfogadott udvariassági keretek közt biztonságosan mozogva folytatják le beszélgetéseiket, mégis úgy gondolom, hogy erről van szó, mivel a nő és a férfi beszélgetéseikben nem lépnek át egy olyan számukra biztonsági határt, amelyen túl intimebbé válhatna a kapcsolatuk. Valószínűleg ez nem Panni, hanem a férfi miatt alakult így, mivel szerinte ők már elég régen együtt vannak. Így vall erről: *„Mindig együtt vagyunk. Együtt megyünk üveget gyűjteni, beváltjuk őket. Együtt vagyunk a szálláson is. Csak akkor nem, amikor összeveszünk.”* Úgy gondolom, hogy a mindig és az együtt szavak ilyen mértékű halmozásában egyfajta kizárólagosság, kényszer és megszokottság van jelen. Mindig együtt vannak, megszokták egymás jelenlétét, és már nem tudnak újat mondani

egymásnak. Esetleg már unják is egymást, de a kényszer, a magány elkerülése érdekében együtt vannak. Lali így folytatja. „{...} *mondunk ezt azt, de semmi különös, semmi komolyat. Már nem is tudunk annyit beszélgetni. Már mindent megbeszéltünk. Komoly dolgokról mi már nem nagyon szoktunk beszélni. Amit akartunk, azt már megbeszéltük.*” Furcsa, hogy nem csak magáról beszél, hanem úgy gondolja, hogy az érzéseivel nincsen egyedül, Panninak sincsen már igénye a komolyabb, bensőséges témákra. Nem gondolja, hogy esetleg a nő máshogy is érezhet, mint ő, hogy ő esetleg több törődést igényelne, mint Lali. Lehetséges, hogy nem is akarja érezni. Ez az általánosítás is a férfi dominanciájára utal, hiszen egyrészt, mivel valószínűleg ő függetlenebbül érzi magát a kapcsolatban, mint a nő, másrészt a saját érzéseit egyaránt kivetíti a párjára is, holott ez nem így van, ami rögtön ki is tűnik Panni szavaiból.

„Nézze, amikor úgy eszembe jut nekem is valami, és neki nem olyan hangulata van... De végülis szeretném... **Lehet, hogy naponta, vagy valamikor havonta vagy csak hetente.** {...}. Azért jó párszor megtudunk valamit beszélni, és nagyon jó kibeszélni, **de** ha esetleg történik valami, és akkor most egy hétig nem tudjuk megbeszélni, **mert egészen máshogy van.**” A nő sok minden mást is megosztana a párjával, ami nem tartozik a szokásos beszélgetéseikhez, de ezt csak bizonyos esetekben teheti meg, akkor, amikor a párja is hajlandó erre. Panni függ Lalitól, és ez ebben is megmutatkozik. Csak akkor beszélhetnek intimebb dolgokról, ha a férfinak „olyan” hangulata van... Pedig igényelné, akár naponta, hetente, vagy havonta. A sok lehetőség nekem már valamilyen szintű alkudozásnak tűnik, hogy ő bármibe belemenne, csak legyen gyakrabban. A nyílt kommunikáció teljesen hiányzik a kapcsolatukból, ez nyilvánvaló.

Ráadásul az egész miatt megint nem a férfi a hibás, hanem azok a bizonyos körülmények. „*Meg nincs időnk rá (a beszélgetésekre).*” Érdekes, hogy azt mondja, nincs idejük beszélgetni, hiszen saját bevallása szerint is egész nap együtt vannak, mászkálnak, üvegeznek. Úgy gondolom, hogy idejük lenne, csak alkalmuk nem, amiben viszont szerintem a férfi a hibás. Ő kevésbé igényli ezeket a beszélgetéseket, mint a párja. Ráadásul, Panni szavaiból az tűnik ki, ha valami miatt esetleg összevesznek, akkor később a férfi felhasználhatja a neki bevallott dolgokat a nő ellen.

A beszélgetés során először a családi kapcsolatoknál merül fel, hogy Lali is pozitív érzelmeket táplálhat Panni iránt, még ha nem is olyan erőseket, mint fordítva. Elmondása szerint csak az anyjával tartja a kapcsolatot, de ő vele is csak ritkán, mert a lakás méretei megakadályozzák, hogy odaköltözzenek, vagy csak ott aludjanak néhány estét. „*És akkor jobb így, ahogy most vagyunk. Együtt lehetek a Pannival is...*” Inkább nem költözik oda,

csak, hogy együtt maradjon a lánnyal. Az interjú során most először beszél nyíltabban a Pannihoz fűződő kapcsolatáról. Feladja, lazítja az egyetlen családi kapcsolatát a lányért.

Panni talán megint többet árul el a kapcsolatáról, mint amennyit esetleg szeretne. Elmondta, hogy régebben, mikor még volt mobiltelefonja, sokat beszélgettek az öccsével és a sógornőjével, akiknek közben született két gyermekük. Ez a kapcsolat nem egyoldalú volt, mert az öccse is rendszeresen hívta őt, és viszont. Azonban a telefont később el kellett adnia, ami furcsa mód végérvényesen megszakította a kapcsolatukat, holott saját bevallása szerint őneki nagyon hiányoznak a gyerekek, és a testvére egyaránt. Ráadásul a kapcsolat kölcsönös volt, tehát az öccse is kapcsolatban akart maradni húgával.

Azért gondolom, hogy furcsa ez az indoklás, mert a továbbiakból kiderült, hogy Lali is rendelkezik telefonnal, de annak a számát a testvére családja nem ismeri. Elgondolkodtató, hogy mi lehetett az akadály a számára, hogy megadja a párja telefonszámát az öccsének. A legvalószínűbb ok szerintem az, hogy a férfitől való függés megakadályozza a nőt, hogy „engedély” nélkül megadhassa a telefonszámot a családjának, míg Lali egy rejtett konfliktus feldolgozatlanágából fakadó ellenérzés következtében nem hajlandó segíteni Panninak.

Az interjú folytatásában előbukkant egy olyan esemény, amely szerintem mind Lali, mind a kapcsolat életében fordulópont, töréspont, amit egyiküknek sem sikerült feldolgozni, és ami így rejtett konfliktusként továbbra is jelen van a kettőjük viszonyában, újra és újra előjön, tovább mérgezve a kapcsolatot. Mivel nincs nyílt kommunikáció, így a feldolgozásra igen kevés esély van mindkettőjük részére. Ez a fordulópont Lali válaszában nyíltan kitűnt, míg Panni válaszában csak rejtetten jelent meg. A férfi a következő történetet mesélte el nekem, a kapcsolatban vissza-visszatérő problémákra való rákérdezés után: *„Igen, van. Mert, amikor én 2006-ban a sítten ültem, akkor ez félre... (módosítottam a szöveget)”* Úgy gondolom, hogy a párja tárgyiasításával mély ellenérzést fejezhet ki iránta tudat alatt, másrészt többszörösen áldozatnak érzi magát, ami a következőkben világosan kitűnik: *„Utána elmentünk dolgozni. És akkor pénzt is kerestünk (még a börtönben). És azt a pénzt, amit ott kerestem, mind elküldtem neki. Szóval még ez is... Ezt is megtettem neki... Még a pénzt is neki adtam. Azzal azt csinált, amit akart. Még azt is neki adtam. Aztán, amikor kijöttem, akkor mondták, hogy félreb...ott (módosítottam a szöveget). Nem foglalkoztam vele, de amikor jött a segély, akkor láttam, hogy megy ahhoz a másikhoz... Akkor jött a másik segély, akkor megint. Meg aztán anyám is mondta... Sokan mondták, hogy ne foglalkozzak vele. Hogy hagyjam... meg ilyenek. De itt bárki megmondja... a János is, a barátok, meg az egész család. Mindenki tudja, hogy mekkora k...*

(módosítottam a szöveget). {...} *Mert megszoktam mondani neki.*” Véleményem szerint itt újra egy, a hajléktalan életmóddal összefüggő viselkedés figyelhető meg. Az a tény, hogy amíg ő börtönben volt, a párja megcsalta mintha nem zaklatta volna fel túlságosan („nem foglalkoztam vele”), viszont az, hogy még a börtönben megkeresett fizetését is elküldte neki úgy, hogy nem érdekelte a pénz sorsa, majd a kijövetel után, a segílyt is a másik férfihoz vitte, nagyon megviselte. Ismét a gyakori szóismétlésekből következtetek erre (pénz, még pénzt is adtam neki, ezt is megtettem neki). Véleményem szerint egyrészt a férfi nem törekedett kizárólagosságra. Biztosnak érzi magát a kapcsolatban, talán tisztában van vele, hogy a viszonyukban nem ő függ a másiktól, hanem fordítva. Tudta, hogy attól függetlenül, hogy a párja megcsalta, vissza fog térni hozzá, mert szüksége van rá, ugyanúgy, mint ahogy Lalinak is szüksége van a lányra. Viszont a hajléktalanok körében általam már felvázolt viszonylagos érdekkapcsolatok miatt (tehát, hogy a párkapcsolatokban nem tisztán csak az egymás iránti érzelmek dominálnak) megalázottnak érezte magát, hogy a pénzért cserébe nem kapott sem hűséget, sem másmilyen „ellenszolgáltatást” (ellenszolgáltatás alatt sok minden érthető, nem szexuális szolgáltatásra gondolok. Példaként említhetném a több törődést, több segítséget, odafigyelést, vagy bármilyen más jutalmat). Ezért hozza fel, hogy mindenki tudja Panniról, hogy milyen ember, amit ő is gyakran a szemébe mond.

A másik oldalt megvizsgálva, nem lehet tudni, hogy Panni mit szégyell. Ebben a kérdésben nem nyílt meg, hanem inkább gyorsan lezárta a kérdést egy rövid mondattal. „Egy volt, de az... Nem tudom, beszélt-e a párom, de én nem akarok erről.” Azonban ebből is kitűnik, hogy a rejtett konfliktus mindkettőjük számára ismert, de mivel nincs mód a nyílt kommunikációra, ezért nem is sikerülhet megoldást találni rá. Georg Simmel és Ralf Dahrendorf-ra utalva nevezem ezt a töréspontot rejtett konfliktusnak. Mint, ahogy a szakdolgozatom személyek közti konfliktusokról szóló részében bemutattam, ők úgy gondolják, hogy konfliktusról beszélhetünk már abban az esetben is, amikor a valós problémát már esetlegesen felismertük, de még nem került kimondásra, vagy akár akkor is, amikor bár még nem ismertük fel, hogy valami nem úgy működik, ahogy „kéne”, de a tetteinket már a fel nem ismert probléma irányítja. Véleményük szerint ugyanis ezek a tényezők állandóan jelen vannak, és minden esetben hatnak az egyének viselkedésére, akár kimondottak, akár nem.⁵⁷

⁵⁷ Cseh-Szombathy : 1985 : 15

Azonban a rejtett konfliktusok máshogy működnek a hajléktalanok körében, mint a többségi társadalomban. Mint már kifejtettem, a rejtett konfliktusok esetében az egyének általában kerülnek a gondok nyílt megbeszélését, de ezek a cselekedetekben már megmutatkoznak. Az érzelmeik nem tisztázódtak, nem kristályosodtak ki, ezért folyamatosan halmozódik a kapcsolatban a feszültség, ami aprónak tűnő ellentéteknél robban ki. Amikor a feszültség elviselhetetlenül megnő az egyénben, egy ilyen vita segít, hogy a szint újra az elviselhető mértékre csökkenjen vissza. Ám ezek a heves ellentétek nem járnak együtt a megoldással, sőt, mintegy örvényszerűen egyre jobban rombolják a kapcsolatot, illetve egyre kevésbé adnak esélyt arra, hogy a valós problémát megközelítve, egy mindkét fél számára előnyös megegyezés szülessen. Egyre inkább mélyül a szakadék a két fél közt, a partnerek egyre jobban elbeszélnek egymás mellett az ilyen viták során, és érzelmileg egyre jobban eltávolodnak egymástól, miközben mindketten a saját igazságuk megerősítését vélik felfedezni.

Az általam vizsgáltak körében azonban a rejtett konfliktusoknak nincsenek ilyen drasztikus következményeik. Mivel a kapcsolatokat formáló „egymásra utaltság” mértéke igen nagy, miközben a párok kevésbé kerülnek érzelmileg egymáshoz közel, így a rejtett konfliktusok dinamikája megtörik, és a felek közti távolság miatt nem képes kifejteni kapcsolatromboló hatását. A hajléktalanok problémamegoldó stratégiája is ezt a hatást erősíti meg, hiszen, miután (bármilyen heves is volt) „kiveszekedtek” magukat vagy egyből kibékülnek, vagy később valahol találkoznak és ott folytatják a kapcsolatukat ahol a vita előtt abbahagyták. Ezzel természetesen a konfliktus nem oldódott meg, azonban az otthontalanoknak nincs is erre szükségük. Inkább szemet hunynak felette, minthogy szembe nézzenek a sokkal rosszabbnak tűnő magánnyal.

Ettől függetlenül a rejtett konfliktus működik a kapcsolatukban. Ezt bizonyítja, hogy mindkettőjük szerint sűrűn, gyakorlatilag naponta veszekednek apró-cseprő dolgokon. Panni szerint *„Hülyeségeken majdnem minden nap. De így komolyan ritkábban. Havonta egyszer vagy mit tudom én. Ilyen kisebb butaságokon, azon... Van olyan, hogy most azon vitatkozunk, hogy például miért oda rakod azt a poharat. Szóval ilyenek.”* Megint csak a nyílt kommunikáció hiányára tudok utalni. Úgy gondolom, hogy amennyiben ez meg lenne a pár kapcsolati viszonyában, úgy mindenféleképpen kevesebbet vitatkoznának. Ha végre nyíltan, őszintén tudnának beszélni a megtörtént dolgokról, úgy talán fel tudnák oldani a konfliktust, és így kevesebb igazi ok lenne a vitára.

Az interjú során rákérdeztem, hogy hogyan szokott alakulni a veszekedésük, illetve, hogy van-e kezdeményező fél a kapcsolatukba. A válaszok elgondolkodtattak, mert mintha

nem is ugyanabban a kapcsolatban lennének, annyira eltérően mutattak be egy „hétköznapi” veszekedést. Panni így kezdi a választát: „{...} Nézze, hogyha álmos vagy fáradt, teljesen mindegy, hogy min... Maga is tudja, hogy az ember ingerülten milyen. Teljesen mindegy. Ha az ember olyat szól, akkor teljesen hirtelen kattán, és akkor...” Ezzel szemben Lali teljesen máshogy látja a dolgokat. „Ha veszekszünk... akkor ő k... (módosítottam a szöveget) anyázik, és én azt nem tűröm. Meg nem úgy szokta, hogy csak úgy, amikor ketten vagyunk, hanem kiabál. Úgy mondja, hogy mindenki hallja. És azt én nem szeretem.” Panni válasza így folytatódik: „Nem azért, mert haragszik a másikra, hanem...ideges.” Lali válaszában azonban két fajta megoldási stratégiát vázol fel. „Mert azért az anyámat ne szidja.{...} Olyankor szájba verem. Meg néha bele rúgok. De nem olyan nagyon.” Illetve: „Én nem szoktam vitatkozni, ő meg hagy mondja a magáét. {...}” „Én meg otthagytam, ahol van. Elmegyünk a haverokkal. Azt meg úgy is tudjuk, hogy melyik nap hol szállunk meg, és este ott találkozunk. {...} Ott **mindig** találkozunk. Aztán együtt fekszünk le.”

Úgy gondolom, hogy így, szinte egymás válaszaire reagálva talán jobban kitűnik, hogy mennyire is máshogy látják a vitákat. A nő a vita okaként közvetlenül a párja kiszámíthatatlan hangulat ingadozásait okolja, közvetve viszont szerintem a hajléktanság „velejáráját”, az idegességet jelöli meg. Ennek az idegességnek köszönhető, hogy gyakorlatilag teljesen mindegy, hogy mit mond, ha a párját éppen egy rosszabb pillanatában szólítja meg, akkor „teljesen hirtelen kattán”. Ezzel ellentétben Lali másképp látja a dolgokat. Szerinte Panni szokott a hevesebb lenni, hangosan és válogatás nélkül használ trágár szavakat. Ilyenkor ő két megoldás közül „választ”. Amennyiben a nő a gyenge pontját támadja (vagyis az édesanyját), olyankor valóban, akár tettelegességig is elmegy. Azonban kihangsúlyozza, hogy a tettelegességnek valójában „nem kell” túl nagy jelentőséget tulajdonítani, mert a hajléktalanok körében más a mérce, több dolog megengedett, mint a többségi társadalomban.

A legtöbb esetben azonban szó nélkül továbbáll, tehát a hajléktalanok által gyakran használt megoldást választja. Hagyja, hogy lecsillapodjanak a dolgok, és kivárja azt az időpontot, amikor már képesek mindketten a régi, megszokott mederbe terelni a kapcsolatukat. Panni meg a válasza folytatásában „végleg” felmenti a párját, azzal, hogy megint az általános idegességet okolja.

Érdekes kérdés, hogyan láthatják az ugyanabban a párkapcsolatban élő felek ennyire különbözőnek a veszekedésük lefolyását. Szerintem a megoldás a rejtett konfliktus meglétében keresendő. Úgy látszik, hogy ezek a konfliktusok másképp működnek a

hajléktalanok körében, mint a közösség nagyobbik részében. Lehetséges, hogy nincsenek a kapcsolat végét jelentő végzetes következményei, és érzelmileg sem távolodnak el jobban a vitatkozó felek egymástól, miközben mindketten a saját igazságuk megerősítését vélik felfedezni, de ugyanakkor más negatív következményeik vannak. Ebben az esetben például Lali talán éppen ennek a konfliktusnak köszönhetően került domináns pozícióba a kapcsolati hierarchiában, és ezáltal az esetek nagy részében a saját szempontját fogadja el egyetlen és megmásíthatatlan igazságként, miközben a párját tudat alatt lenézi. (ennek a lenézésnek a bizonyítékát a következő idézetben látom: „{...} az anyámat ne szidja. **Főleg ő ne. Azért amiket ő csinált...azután ő ne mondjon ilyet. Mert azért mégis...**”

Pannira másképpen hat a rejtett konfliktus. Valószínűleg tudat alatt magát okolja azért amit tett. Ezért úgy gondolja, hogy a veszekedések nagy részéért közvetlenül sem a párja, sem ő nem hibás, hanem a hajléktalanok körülményei által keletkezett „idegesség”. Ez az oka a sok veszekedésnek, egyébként nagyon jól ellenének. Amennyiben mégis felhozná a partnere felelősségét a viták kirobbanásában, akkor ott közvetve ugyanazt, a körülményeket nevezné meg kiváltó okoknak.

Kutatásom ezen részében arra vállalkoztam, hogy egy adott esettanulmányon keresztül szemléltessem azokat a problémákat, amelyekkel a tágabb kitekintésben foglalkoztam. Lali és Panni párkapcsolata természetesen teljesen egyedi, megvannak a saját veszekedéseik, vitáik. Mégis ezek a gondok általában visszavezethetők a hajléktalanokat körülvevő általános problémákra. Úgy gondoltam, hogy az idézetek segítségével szemléletesebben tudom bemutatni ezeket a körülményeket, így hívva fel a figyelmet arra, hogy bár minden történet teljesen egyedi, de a körülmények igen jelentős kapcsolatformáló erőnek bizonyulhatnak bizonyos esetekben.

V. Összegzés

Szakedolgozatom befejezéseként szeretném kiemelni, hogy az elkészült interjúkon kívül is rengeteget beszéltem a hajléktalanokkal. Tapasztalataim szerint ez egy nagyon zárt kör, amelyben a „bandák összetartásán” kívül nem jellemző a társas kapcsolatok megléte. Kutatásomba azzal a céllal fogtam bele, hogy feltérképezzem az eddig talán kevésbé vizsgált hajléktalan párok konfliktusainak mozgatórugóit, a megoldási stratégiák jellemzőit, illetve, hogy megvizsgáljam, hogy vannak-e közös pontok, a hajléktalan kapcsolatokban olyan jellemzők, amelyek több társas viszonynál fennállnak, illetve amik összefüggésbe hozhatóak a hajléktalanság „különleges helyzetével.”

Úgy gondolom, hogy rátaláltam ilyen motívumokra. Az interjúkból kiderült, hogy a konfliktusok jelentős része visszavezethető az otthontalanok többszörösen hátrányos helyzetéből fakadó érzelmi instabilitásra, illetve a hajléktalanság bekövetkeztéből fakadó személyiség változásokra. Összesen négy ilyen tényezőt ismertem fel, ezek az „egymásra utaltság láthatatlan kapcsa”, mely minden nézeteltérést elfed, mivel a hajléktalanok számára nagyon fontos egy „társ”, mert ő legalább figyel rá, és törődik vele, ami egy hajléktalan számára elsődleges. Ebből következik a második ilyen elem, a különböző konfliktus megoldási stratégiák teljes hiánya, ugyanis az általam vizsgált egyének legtöbbször úgy oldja meg a vitákat, hogy valójában függőben hagyják a veszekedéseket, nem törődnek a probléma valódi gyökereivel, hanem úgy tesznek, mintha semmi nem történt volna, akármilyen heves indulatokat is szabadítottak fel korábban.

Elemeztem továbbá azt a felfokozott idegállapotot, melynek következményeként a viták akár tettlegességig is fajulhatnak, ami viszont a hajléktalanok körében sokkal inkább elfogadott „stressz kezelő módszer”, mint a többségi társadalom tagjainak körében. Utolsó ilyen kapcsolati pont pedig véleményem szerint a „egymásra utaltság érzésének” ellenállni képes nagyfokú bizalmatlanság a pár másik tagja iránt. A kirekesztettség érzéséből fakadóan az egyén csak nagyon nehezen képes bízni másokban, akár még a saját párja iránt is bizalmatlan, függetlenül a kapcsolat hosszától.

A dolgozatomat úgy építettem fel, hogy a szakirodalmi áttekintés lehetőleg ne különüljön el a kutatástól, hanem inkább annak szerves részét képezze, és együtt alkossanak egy minél hasznosabb tanulmányt. Ennek érdekében számtalan helyen utaltam

vissza a szakirodalomban kifejtett különböző tudományok képviselőinek korábbi munkáira, mintegy hidat verve az elmélet és a gyakorlat közé.

Az eredeti célokat elértem. Sikerült feltérképeznem a kutatási módszertanban már vázolt korlátok közt a hajléktalan párkapcsolatok tulajdonságát. Az általam választott módszertan kizárta a kutatásom reprezentativitását, de én egy feltáró kutatást akartam készíteni, mivel a célom az volt, hogy jobban megismerjem a hajléktalan konfliktusokat, és erre optimális módszer volt az interjú. Azért tartottam előnyösebbnek ezt a technikát, mert egyrészt, így megismerhettem a hajléktalan párkapcsolati konfliktusok néhány egyedi jellemzőit, másrészt ezek jobban elemezhetőbbekké váltak azzal, hogy amennyiben szükségesnek tartottam, pontosíthattam, esetleg újra rákérdezhettem egy-egy számomra nem világos válaszra. Ezáltal tisztább képet kaphattam a vitákról, veszekedésekről, hogy milyen módon, hogyan oldják meg azokat.

Érzésem szerint jól döntöttem a témaválasztásommal. A hajléktalanság talán egy kevésbé kutatott tárgy, mint bármelyik más emberi viszonyrendszer. Mégis, mivel a hajléktalanná válás mindenki életét megváltoztatja, hatással van a párkapcsolatokra is. A dolgozatom szakirodalmi összefoglaló részét úgy alakítottam ki, hogy lehetőleg minél több elméletet és társadalomtudományt mutathassak be. Így helyet kaptak a szociológián kívül a pszichológia, a szociálpszichológia és a különböző rendszerelméletek egyaránt. Úgy látom, abban az esetben, ha többet tudunk meg ezekről a jelenségekről, akkor azt fel lehet a későbbiekben használni a társadalomtudományok más területein is.

VI. Bibliográfia

Albert Fruzsina, Dávid Beáta (2001): *Ha elszakad a háló- A hajléktalanság kapcsolathálózati megközelítésben*

Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 2001

Babbie, Earl(1995) : *A társadalomtudományi munka módszertana.*

Balassi kiadó, Budapest. 1995

Bényei Zoltán-Gurály Zoltán-Győri Péter-Mezei György (2003) : *Tíz év után gyórsjelentés a fővárosi hajléktalanokról-1999*

In.: **Győri Péter, Tatár Babet (szerk.) :** *Tíz év után : A margó szélén*

Menhely Alapítvány, BMSZKI. Budapest. 5-41

Berne, Eric (1987) : *Emberi játszmák*

Gondolat, Budapest. 1987

Bourdieu, Pierre (1978) : *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*

Gondolat Kiadó, Budapest. 1978

Cseh-Szombathy László (1985) : *A házastársi konfliktusok szociológiája*

Gondolat, Budapest 1985

Cseh-Szombathy László (1996) : *A házastársi konfliktusok előfordulásának gyakorisága és a konfliktusok társadalmi forrásai*

In.: **Schadt Mária (szerk.) :** *Családszociológia. Szöveggyűjtemény.*
JPTE Tanárképző Intézet Pedagógiai Tanszék Pécs. 112-156.

Dahrendorf, Ralf (1994) : *A modern társadalmi konfliktus*

Gondolat, Budapest. 1994

Forgács József (2007) : *A társas érintkezés pszichológiája*

Kairosz, Budapest. 2007

Gombócz Gyula : *Hajléktalanok és bűnözés*

(Belügyi Szemle, 2000/11)

Gurály Zoltán-Győri Péter- Mezei György- Pelle József (2003) : *A margó szélén.*

Hajléktalan emberek Budapesten a századforduló éveiben (1999-2000-2001)

In.: **Győri Péter, Tatár Babet (szerk.) :** *Tíz év után : A margó szélén*
Menhely Alapítvány, BMSZKI. Budapest. 41-65

- Győri Péter (2010) : *Hajléktalan utak***
 In.: **Győri Péter, Vida Judith (szerk) : Mindennapi hajléktalanság.**
 Menhely Alapítvány, BMSZKI, Budapest. 5-49.
- Győri Péter (2008) : *Fedél nélkül élők***
 In.: **Győri Péter, Vida Judith (szerk) : Az utcák népe**
 Menhely Alapítvány, BMSZKI, Budapest. 5-123.
- Héra Gábor, Ligeti György (2006) : *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása***
 OsirisKiadó, Budapest. 2006
- Iványi Gábor (1997) : *Hajléktalanok***
 Sík Kiadó Kft., Budapest. 1997
- Juhász József (szerk.) (2003) : *Magyar Értelmező Kéziszótár***
 Akadémia Kiadó, Budapest. 2003
- Kvale, Steinar (2005) : Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás intejútechnikáiba**
 Józsvöveg Műhely, Budapest. 2005
- Mezei György, Sarlós Katalin (1995) : *Nyomorskála. ("Terem a nyomor" füzetek, 1.)***
 Léthatáron Alapítvány, Budapest. 1995
- Mérő László (2007) : *Mindenki másképp egyforma. A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája***
 Tericum Kadó, Budapest. 2007
- Merton, Robert K. (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra***
 Osiris Kiadó, Budapest. 2002
- Merton, Robert K. (1974) : *A deviáns viselkedés szociológiája***
 Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 1974
- Molnár gábor (2002) : *A hajléktalanok egészségügyi ellátása, különös tekintettel pszichés állapotukra***
 In.: Glatz Ferenc (sorozatszerkesztő) : *Élethelyzet- életminőség, zsákutcák és kiutak.* MTA. Budapest 137-163
- Smith, Eliot R.- Mackie, Diane M. (2004): *Szociálpszichológia***

Osiris Kiadó, Budapest. 2004

Somlai Péter (1986) : *Konfliktus és megértés*
Gondolat, Budapest. 1986

www.refomix.hu/cikkek/orsoss_jolan.doc (levétel ideje: 2011-03-06)

<http://mti.hu/cikk/500768/> (levétel ideje: 2011-03-20)

http://www.menhely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=32&Itemid=37

(levétel ideje: 2011-03-08)

bmszki.hu/file/tanulmanyok/ethos/ETHOS_def_hu-gyori.doc (levétel ideje: 2011-03-30)

VII. Melléklet

VII.1. 1. ábra: FEANTSA- ETHOS

A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája⁵⁸

FOGALMI KATEGÓRIA		GYAKORLATI KATEGÓRIA	ALKAT EGÓRIA	LEÍRÁS
FEDÉL NÉLKÜLI	1	Közterületen él (nincs lakóhelye)	1.1 1.2	Közterületen éjszakázik Az utcai szolgáltatokkal kapcsolatban van
	2	Éjjeli menedékhelyen él és/vagy arra kényszerül, hogy naponta több órát közterületen töltsön	2.1 2.2 2.3	Alacsony küszöbű/azonnal hozzáférhető menhelyen él Eseti (egy-egy éjszakára szóló) megállapodás alapján lakik (pl. olcsó hotelszoba) Rövid tartózkodási lehetőséget nyújtó (egy-egy éjszakára szóló) szállón lakik
	LAKÁSTALAN	3	Hajléktalan szálló / átmeneti szállás	3.1
3.2				Átmeneti lakhatás (határozatlan időre)
3.3				Átmeneti lakhatás (határozott, rövid időre)
3.4				Átmeneti lakhatás (hosszabb tartózkodásra)
4		Női menhely/ kivert anyák szállása	4.1	Éjjeli menhelyen
			4.2	Támogatott lakhatás
5		Menedékkérők és bevándorlók szálláshelye	5.1	Befogadó állomás (menedékhely)
			5.2	Visszatelepítettek szállása
			5.3	Vándorló (bevándorló) munkások szállása
6		Intézményi ellátásból kikerülés	6.1	Büntetésvégrehajtási intézetek (országoként meghatározott időtartam)
			6.2	Intézmények (kórház, ápoló-gondozó intézetek)
7		Speciális támogatott lakhatás (hajléktalanok számára)	7.1	Támogatott lakhatás (csoportos)
			7.2	Támogatott lakhatás (egyéni)
	7.3		Ifjúsági otthonok	
	7.4		Fiatalkorú szülők szállója	
BIZONYTALAN/V E-SZÉLYEZTETETT LAKHATÁS	8	Nincs bérleti jogviszony	8.1	Átmenetileg (kényszerűségből) a szülőknél vagy a barátoknál él (Lakásra, lakhatást nyújtó szociális szolgáltatásra várók listáin lévők)
			8.2	Lakásban, törvényes (al)bérleti viszony nélkül él (kivéve az önkényes lakásfoglalók)
	9	Kilakoltatási végzés	9.1	Kilakoltatásról végrehajtói határozattal rendelkezik (bérlet lakásban)
			9.2	Kilakoltatásról végrehajtói határozattal rendelkezik (saját lakásban jelzálogjog érvényesítéséről)
	10	Bántalmazás	10.1	Partnere vagy családtagja által elszenvedett erőszak fenyegettségében él (rendőrség által jegyzőkönyvezett)

⁵⁸ bmszki.hu/file/tanulmanyok/ethos/ETHOS_def_hu-gyori.doc

				esetek)
ELÉGTELEN LAKÁSKÖRÜLMÉNY	11	Ideiglenes építmény	11.1	Mobil otthon/lakókocsi (amely nem szabadidős jellegű szálláshely)
			11.2	Egy házhely/telek illegális birtokba vétele (pl. romák)
			11.3	Egy épület (lakás, helyiség) illegális elfoglalása (önkéntes lakásfoglalás)
	12	Alkalmatlan lakás	12.1	A törvények értelmében lakóhely gyanánt alkalmatlan (lakott) lakások
			13	Szélsőséges túlzásfoltosság

VII.2. Interjú kérdések kutatási kérdések köré csoportosítva

Szeretném megtudni, hogy a kapcsolatban mennyire alakult ki a lehetőség a nyílt kommunikációra.

Kérdések:

Ön szerint általában egy nap mennyi időt töltenek csak kettesben?

Ön elegendőnek tartja a beszélgetéseiket a párjával?

Ha valamilyen problémája van kihez szokott leginkább fordulni?

Mennyire fejlett az egyén érzelmi intelligenciája, hajlamos-e a kompromisszumos megoldásokra?

Kérdések:

Meséljen magáról

Meséljen a kapcsolatáról

Meséljen egy kicsit a párjáról.

Hogyan jellemezné?

Mit szeret, és mit nem szeret benne?

Hogy jellemezné a kapcsolatukat?

Ön szerint megváltozott a jelleme mióta hajléktalanná vált? (ha igen, hogyan?)

Létezik-e a kapcsolatban rejtett konfliktus?

Kérdések:

A vitáit inkább hevesnek és indulatosnak vagy pedig hűvösnek és higgadtnak mondaná?

Hogy jellemezné a kapcsolatukat?

Vannak vissza-visszatérő problémák a kapcsolatában? Ha igen, mesélne erről?

Milyen gyakran vitatkoznak?

Van kezdeményező fél a békülésben, aki általában inkább békülne?

A konfliktusok az „egyéntől” származnak-e, vagy esetleg a kapcsolatból adódnak.

Kérdések:

Hogy jellemezné a kapcsolatukat?

Kérem, meséljen egy kicsit, a korábbi hosszabb kapcsolatairól.

Vannak vissza-visszatérő problémák a mostani kapcsolatában? Ha igen, mesélne erről?

A konfliktusok konstruktívak, vagy inkább destruktív jellegűek?

Kérdések:

Mesélje el kérem a legutóbbi vitájukat. Min vesztek össze? Mi történt?

A vitáit inkább hevesnek és indulatosnak vagy pedig hűvösnek és higgadtnak mondaná inkább? Hogyan szokott történni?

Szoktak esetleg úgy érezni, hogy a párja igazságtalanságokat vág a fejébe? És ön?

Kitekintés. A problémák a hajléktalanok helyzetéből adódnak, vagy inkább személyközi konfliktusról van-e szó?

Kérdés:

Mit gondol a környezetében mik a leggyakoribb problémák a párok kapcsolatában?

Ez miért van így?

VII.2.1. Interjúkérdések sorrendben

Meséljen magáról.

Ön szerint megváltozott a jelleme mióta hajléktalanná vált? (ha igen, hogyan?)

Meséljen egy kicsit a párjáról. Hogyan jellemezné?

Meséljen a kapcsolatukról. Hogyan jellemezné azt?

Ön szerint általában egy nap mennyi időt töltenek csak kettesben?

Ön elegendőnek tartja a beszélgetéseiket a párjával?

Tartja-e valakivel a kapcsolatot a családjából?

Ha valamilyen problémája van kihez szokott leginkább fordulni?

Vannak vissza-visszatérő problémák a kapcsolatában? Ha igen, mesélne erről?

Milyen gyakran vitatkoznak?

A vitáit inkább hevesnek és indulatosnak vagy pedig hűvösnek és higgadtnak mondaná?

Hogyan szokott történni?

Van kezdeményező fél a békülésben, aki általában békülne?

Mesélje el kérem a legutóbbi vitájukat. Min vesztek össze? Mi történt?

Szokta esetleg úgy érezni, hogy a párja igazságtalanságokat vág a fejébe? És Ön?

Kérem meséljen egy kicsit a korábbi, hosszabb kapcsolatairól. (érzése szerint szoktak vitatkoztak-e? visszatérő problémák)

Mit gondol, a környezetében mik a leggyakoribb problémák a párok kapcsolatában?

Ez miért van így?

VIII. Záradék

Jelen szakdolgozat saját szellemi termékem, azt más szakon szakdolgozatként nem nyújtották be, illetve annak kidolgozásában csak a megjelölt segédeszközök (Lásd Bibliográfia) kerültek felhasználásra.